

บทที่ 5

การนำเสนอพุทธปรัชญาเรื่องกรรมในนวนิยาย 5 เรื่อง ของ กฤษณา อโศกสิน

ตั้งได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 แล้วว่า กิเลสตัณหา เป็นมูลเหตุให้เกิดกรรมและ
วิบากกรรม ตราบใดที่มนุษย์ยังข้องเกี่ยวกับกิเลสตัณหา ตราบนั้นวงล้อแห่งกรรมก็จะหมุน
เวียนไปไม่มีที่สิ้นสุด เกิดเป็นวัฏฏะ 3 คือ กิเลสทำให้เกิดกรรม กรรมทำให้เกิดวิบากกรรม
หมุนเวียนไป กฤษณา อโศกสิน ใช้วงล้อแห่งกรรมเป็นแกนกลางในการดำเนินเรื่องใน
นวนิยาย 5 เรื่อง คือ บาบปล่าย เรือมนุษย์ น้ำเขาะทราย เมียหลวง และ
ถนนสายเล่นหมา อย่างเห็นได้ชัดเจน

กฤษณา อโศกสิน แสดงทัศนคติให้เห็นเด่นชัดว่า กรรมและวิบากกรรมทั้งหลาย
ของมนุษย์มีสาเหตุเนื่องมาจาก กิเลสตัณหาทั้งสิ้น ที่ทัศนคตินี้ถูกนำเสนอโดยผ่านเทคนิคการ
สร้าง แนวคิดหลัก การวางโครงเรื่อง การสร้างตัวละคร ของนวนิยายทั้ง 5 เรื่อง
ที่จะกล่าวตามหัวข้อสำคัญต่อไปนี้

การสร้างแนวคิดหลักของเรื่อง

กฤษณา อโศกสิน มักใช้ กิเลส ตัณหา มาเป็นแนวคิดหลักของนวนิยาย 5 เรื่อง
โดยแสดงให้เห็นว่า กิเลสตัณหาเป็นมูลเหตุให้ตัวละครแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ซึ่งก่อให้เกิด
กรรม และวิบากกรรมตามมา ในการดำเนินเรื่องนั้น กฤษณา อโศกสินได้พยายามที่จะ
แสดงให้เห็นแนวคิดหลักของเรื่องโดยสังเขป เพื่อยืนยันว่า กิเลสตัณหาเป็นสิ่งที่ควบคู่
กับความเป็นปุถุชน ขึ้นอยู่กับว่าผู้ใดจะสามารถขัดเกลากิเลสให้เบาบางลงได้ และสามารถ
ควบคุมตัวกิเลสตัณหาไม่ก่อปัญหาให้กับตนเองและสังคม แนวคิดหลักในนวนิยายของ
กฤษณา อโศกสิน ทั้ง 5 เรื่อง สามารถสะท้อนให้เห็นภาพชีวิตของมนุษย์ได้อย่างสมจริง
เกิดภาพพจน์ เกิดความกระจ่าง ไม่มุ่งล่อนคนอ่านเพียงแต่แสดงแนวคิดของตนเอง¹

¹ กรมศิลปากร, ประวัตินักเขียนไทย เล่ม 2, หน้า 11-17.

ตั้งจะพิจารณาเป็นเรื่อง ๆ ดังต่อไปนี้

เรื่องบาปสลาย แนวคิดหลักของเรื่องมุ่งแสดงให้เห็นว่า คุณธรรมและความถูกต้องสามารถมีอำนาจเหนือความต้องการของมนุษย์ กล่าวคือ มนุษย์สามารถควบคุมและขัดเกลากิเลสตัณหาของตนได้ เมื่อพิจารณาการตั้งชื่อเรื่องบาปสลาย ทำให้เข้าใจได้ว่า เมื่อมนุษย์สามารถนำคุณธรรมมาข่มกิเลสตัณหาของตนเองได้สำเร็จ ก็เท่ากับว่าได้ชำระบาปซึ่งเกิดขึ้นภายในจิตใจให้หมดไป

เรื่องเรื่องมนุษย์ แนวคิดหลักของเรื่องมุ่งแสดงให้เห็นว่า มนุษย์นี้เปรียบเสมือนเรือสำเภาหนึ่ง ถ้ามีแต่ตัณหาหยาบคาย ความโลภโกรธหลง ย่อมจะทำให้สภาพในเรือปั่นป่วนขาดความสงบสุข จากการตั้งชื่อเรื่อง และบทประพันธ์ตอนหนึ่งในนวนิยายเรื่อง เรื่องมนุษย์ ทำให้พบว่า กฤษณา อโศกสิน ได้รับอิทธิพลจากนวนิยายเรื่อง เน้นทวิน ของด็อกไมล์ลิต หรือ ม.ล.บุปผา นิรมานเหมินท์ ซึ่งมีใช้บทประพันธ์ตอนหนึ่งเสริมเรื่องให้เต็มถึงความเกี่ยวข้องระหว่างมนุษย์กับตัณหาไว้ว่า

เรือเอ๋ยเรื่องมนุษย์	ใหญ่ยาวลู่แต่เพียงแค่ว่า
ตัณหาพาเจ้ามา	รู้หรือเจ้าจะไปไหน
เห็นฝั่งอยู่กับตา	พายเข้าหาฝั่งทวีไกล
ตัณหาพาเรือไป	เรือก็ล้มจมคงคา ²

บทประพันธ์เดียวกันนี้ปรากฏในนวนิยายเรื่อง เรื่องมนุษย์ โดยผู้แต่งได้แสดงแนวคิดหลักของเรื่องผ่านคำพูดของตัวละครที่ชื่อเหล่าว่า "คุณรส เธอเคยอ่านพบมางใหม่ที่เขาว่า "เรือเอ๋ย เรื่องมนุษย์ ใหญ่ยาวลู่แต่เพียงแค่ว่า ตัณหาพาเจ้ามา รู้หรือเปล่าเจ้าจะไปไหน... จริงนะ ความยุ่งยากทุกวันนี้เกิดขึ้นจากสรีระที่ยาววาเตียวนี่เอง"³ แสดงให้เห็นว่า กฤษณา อโศกสิน

² ด็อกไมล์ลิต (นามแฝง), เน้นทวิน (กรุงเทพมหานคร: รวมสำล้น, 2516), หน้า 426.

³ กฤษณา อโศกสิน, เรื่องมนุษย์ (กรุงเทพมหานคร: รวมสำล้น, 2521), หน้า 814.

ประทับใจบทประพันธ์นี้มาก สิ่งผูกเรื่องเรื่องมนุษย์ขึ้น โดยแสดงให้เห็นถึงแนวคิดหลักเกี่ยวกับกิเลสตัณหา ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

เรื่องน้ำเข่าทราย แนวคิดหลักของเรื่องมุ่งแสดงให้เห็นว่ามนุษย์ไม่สามารถจะประพฤติปฏิบัติตามเหตุผลได้ตลอดเวลา บางคราวก็ต้องยอมรับในชัยชนะของอารมณ์ ซึ่งเมื่อถึงจุด ๆ หนึ่งแล้ว เหตุผลใด ๆ ก็เอาชนะอารมณ์ได้ยาก ชื่อเรื่อง น้ำเข่าทราย อาจหมายถึง อารมณ์ กิเลสตัณหาของมนุษย์ซึ่งสะสมไว้ในปริมาณที่มากจนถึงจุด ๆ หนึ่งที่อารมณ์ และกิเลสตัณหา มีอำนาจเหนือเหตุผลได้

เรื่องเมียบลวง แนวคิดหลักของเรื่องมุ่งแสดงให้เห็นว่าหากมนุษย์ปล่อยให้ตนเองตกเป็นทาสของกิเลสตัณหา กามารมณ์ แล้วอาจก่อให้เกิดความชื่นชมให้กับภรรยาและสร้างความแตกร้างในครอบครัวขึ้นได้

เรื่องถนนสายเล่นน้ำ แนวคิดหลักของเรื่องมุ่งแสดงให้เห็นว่ากิเลสตัณหาที่ก่อให้เกิดความวุ่นวายในชีวิตมนุษย์ แต่มนุษย์สามารถขัดเกลาและละกิเลสได้ ดังเช่นตัวละครเอกในเรื่อง ถนนสายเล่นน้ำ ตัดสินใจเลือกแนวทางในการดำเนินชีวิตซึ่งเป็นถนนที่สงบสุข สละแล้วซึ่งกิเลส ซึ่งต่างจากถนนที่ตนเองเคยเดินทางผ่านมาแล้วและพบว่าถนนนั้นมีแต่กิเลสตัณหา ซึ่งนำความทุกข์มาสู่ชีวิตมนุษย์

จะเห็นได้ว่าแนวคิดหลักของนวนิยาย 5 เรื่อง คือ บาปสลาย เรือมนุษย์ น้ำเข่าทราย เมียบลวง ถนนสายเล่นน้ำ ล้วนแล้วแต่แสดงให้เห็นถึงอำนาจของกิเลสตัณหา ซึ่งเป็นบ่อเกิดของปัญหาชีวิตของมนุษย์ เป็นตัวแกนผลักดันให้มนุษย์ประกอบกรรม และได้รับวิบากในที่สุด ดังจะกล่าวละเอียดต่อไป

การวางโครงเรื่องและการสร้างตัวละคร

โครงเรื่องของนวนิยายทั้ง 5 เรื่องของ กฤษณา อโศกสิน มุ่งแสดงให้เห็นถึงกิเลสตัณหาของมนุษย์ได้อย่างชัดเจนสมจริงและน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะการ

เล่นอบุญหนั้น เกิดจากความขัดแย้งหลายประการที่เกี่ยวข้องกันเป็นลูกโซ่ ในโคขงเรื่อง แต่ละเรื่อง กฤษณา อโศกสิน ได้สร้างข้อขัดแย้งหรือปมปัญหาไว้อย่างน่าสนใจ ความขัดแย้งดังกล่าวนี้มีส่วนสำคัญในการกำหนดโครงเรื่องเพราะ กฤษณา อโศกสิน ให้เรื่องดำเนินไปตามลักษณะของตัวละครเป็นส่วนใหญ่ พฤติกรรมของตัวละครย่อมขึ้นอยู่กับข้อขัดแย้งด้วย ความขัดแย้งที่ใช้ในนวนิยาย 5 เรื่องนี้ได้แก่ ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ โดยเฉพาะระหว่างสามีกับภรรยาที่มีลักษณะนิสัยและบุคลิกภาพแตกต่างกัน เข้ากันไม่ได้ มักจะเป็นความขัดแย้งระหว่างตัวละครสมจริงกับตัวละครอุดมคติ นอกจากนี้ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์มักจะส่งผลให้เกิดความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับสังคม และความขัดแย้งภายในจิตใจตัวละครตามมาภายหลัง การเล่นอบุญหนาดด้วยการสร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้นกับตัวละครนั้น กฤษณา อโศกสิน ใช้ความขัดแย้งหลายอย่างผสมผสานกัน บางเรื่องให้ความขัดแย้งน้อยอย่าง ทั้งนี้เพราะความขัดแย้งของแต่ละบุคคลย่อมไม่เหมือนกันขึ้นอยู่กับลักษณะนิสัย ความคิด ความต้องการ สภาพอารมณ์ หรือแนวทางในการดำเนินชีวิต ความขัดแย้งต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นแรงผลักดันให้ตัวละครพฤติกรรมที่แตกต่างกันไป สุดท้ายแต่่ว่าใครจะยอมปล่อยให้กิเลสตัณหามาเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมได้มากน้อยเพียงใด และกิเลสตัณหาตัวเองเป็นมูลเหตุในการประกอบกรรมของตัวละครไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ขึ้นอยู่กับว่าตัวละครใดปล่อยให้ตนเองตกอยู่ในอำนาจของกิเลสตัณหา มากน้อยเพียงใด และตัวละครจะต้องได้รับวิบากจากการกระทำของตนเสมอ ฉะนั้นจึงเกิดเป็นวงล้อแห่งกรรมขึ้น คือ วิญญาณ 3 อันได้แก่ กิเลส กรรม วิบาก ซึ่งพุทธปรัชญาถือว่า กิเลสเป็นมูลเหตุให้เกิดกรรม (การกระทำ) และกรรมก่อให้เกิดวิบาก วนเวียนอยู่เช่นนี้อย่างไม่มีการสิ้นสุด ตราบใดที่มนุษย์ยังไม่สามารถละกิเลสได้

วิญญาณ ทั้ง 3 คือ กิเลส กรรม วิบาก จะปรากฏในนวนิยายทั้ง 5 เรื่อง ของ กฤษณา อโศกสิน ทั้งนี้เพราะว่า นวนิยายทั้ง 5 เรื่องนี้ เป็นเรื่องที่มีแง่มุมถึงกิเลสตัณหาของมนุษย์ เมื่อตัวละครในเรื่องมีกิเลสตัณหา ก็ย่อมก่อให้เกิดกรรมและวิบากตามมา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับข้อขัดแย้งของตัวละครที่มีส่วนในการกำหนดพฤติกรรม(กรรม) ข้อขัดแย้งดังกล่าว ย่อมขึ้นอยู่กับ ลักษณะนิสัย ความต้องการ สภาพอารมณ์ ที่แตกต่างกันของตัวละคร ดังจะ

วิเคราะห์ให้เห็นถึงลักษณะนิสัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งของตัวละครสำคัญ ๆ อันมีส่วนในการกำหนด กรรม และวิบาก ของตัวละครในนวนิยายแต่ละเรื่อง จะเลือกวิเคราะห์เฉพาะตัวละครสำคัญที่ตกเป็นทาสของกิเลสตัณหา ดังต่อไปนี้

เรื่องบาปปล้ำลาย ปัญหาที่เล่นนอกจากกิเลสตัณหาที่มีอยู่ในจิตใจของตัวละคร จึงก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับสังคม แล้วจึงส่งผลให้เกิดความขัดแย้งภายในจิตใจของตัวละครตามมา

อนุตรา ภาวนาวกุล ลูกสาวของหลวงกลกิจไพศาล ซึ่งมีภรรยาและลูกมากมาย ทำให้เธอไม่ค่อยได้รับความอบอุ่นจากครอบครัวเท่าที่ควร อนุตราเป็นกุลสตรีที่เพียบพร้อมทั้งชาติตระกูลและการศึกษา มีจิตใจงดงาม ประพฤติตนอยู่ในกรอบประเพณีอันดีงาม มีบุคลิกลักษณะของผู้หญิงยุคเก่า ปัญหาความขัดแย้งเกิดจากอนุตราเกิดหลงรักศิษย์หัวหน้ากองที่เธอทำงานอยู่ด้วย ซึ่งมีครอบครัวแล้ว ถึงแม้ว่าอนุตราจะรักศิษย์ และศิษย์ก็รักเธอด้วยความจริงใจ แต่อนุตราสามารถควบคุมกิเลสตัณหาของตัวเองได้ อนุตรา ไม่ต้องการทำลายชีวิตครอบครัวอันอบอุ่นของศิษย์ เพราะตัวเธอเองรู้สึกว่าการถูกแบ่งปันความรักนั้นเป็นอย่างไร อนุตราต้องต่อสู้ทั้งความรู้สึกของสังคมและความปรารถนาของตนเองเป็นอย่างมาก ในที่สุดเธอได้เลือกที่จะแยกตัวเองให้ไกลห่างจากศิษย์ โดยขอทุนจากกรมที่เธอทำงานอยู่เพื่อไปดูงานยังต่างประเทศ การหนีคดีเช่นนี้อย่างน้อยก็เป็นภาระตนเองออกไปจากปัญหาชั่วคราวหรืออาจจะถาวรก็ได้ และให้เหตุผลแก้ตัวของมันเป็นของตัวเอง จะเห็นได้ว่าความขัดแย้งที่ทำให้เกิดปัญหานั้นเกิดจากความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมและสังคมส่งผลสะท้อนให้เกิดความขัดแย้งภายในจิตใจของตัวละคร ตามลำดับ และกิเลสตัณหาที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของตัวละครเป็นสิ่งที่สามารถขัดเกลา และควบคุมได้ ขึ้นอยู่ที่ว่าตัวละครเลือกที่จะควบคุมกรรม(การกระทำ) อันเกิดจากกิเลสตัณหา หรือจะปล่อยให้กิเลสตัณหามาบงการการกระทำ(กรรม)ของตนเอง อนุตราเลือกที่จะไม่ให้ตัณหาที่มีอิทธิพลอยู่เหนือคุณธรรม ต่างจากบุตรกรองในเรื่อง น้ำเซาะทราย ซึ่งแสดงความเป็นปุถุชนผู้มีกิเลสตัณหาอย่างเต็มที่ ขอมทำตามความปรารถนาของตนเอง ทั้ง ๆ ที่รู้ว่า ผู้ชายคนนั้น

เป็นของต้องห้าม การที่อนุตรา เสือกที่จะ ไปจากพิชานัน เป็นการตัดสินใจที่เป็นไปได้ในคนที่
ที่มีระดับการศึกษาสูง และได้รับการอบรมอย่างกุลสตรีเช่นเธอ

เรื่อง บาปสลาย จากโครงเรื่องของนวนิยายเรื่อง บาปสลาย ทำให้เห็นว่า
ทั้ง พิช่าและอนุตรา ต่างก็ตกเป็นทาสของกิเลสตัณหา ทั้งสองร่วมกันกระทำความผิดทางใจ
อนุตรารักคนที่ผิดครอบครัวแล้ว ส่วนพิช่าผิดครอบครัวแล้ว แต่ไม่สามารถหักห้ามความปรารถนา
ได้ ถึงแม้ว่าทั้งสองจะมีความสัมพันธ์กันแต่เพียงทางใจ ภาวะอโคศลต้องการแสดงให้เห็น
ว่า ความสัมพันธ์อันไม่ถูกต้องตามกรอบของศีลธรรม ย่อมนำมาซึ่งปัญหา และในที่สุดผลกรรม
อันเกิดจากการกระทำผิดต่อครอบครัว ส่งผลให้สมาชิกในครอบครัวต้องมารับเคราะห์กรรมแทน
เริ่มจากพิช่าก่อความสัมพันธ์ทางใจกับอนุตรา ทำให้ครอบครัวของตนแตกร้าง พิช่ามีปากเสียงกับ
ภรรยา เยาวนุชซึ่งเฝ้าอยู่ได้ยินเข้า ทำให้เกิดความน้อยใจในตัวพ่อ จึงหนีออกจากบ้าน เกิด
อุบัติเหตุขึ้นกลางทางจนแทบจะเอาชีวิตไม่รอด

กฤษณา อโศกสิน จะให้ความเห็นใจตัวละครในฐานะที่เป็นปุถุชน ย่อมจะมีกิเลส
ตัณหาเป็นธรรมดา แล้วยังให้ข้อคิดอีกว่า คนที่มีกิเลสตัณหา นั้นไม่ใช่ว่าจะ เป็นคนที่ชั่วร้าย
เสมอไป กิเลสตัณหาเป็นลักษณะประจำในตัวของมนุษย์ มนุษย์ต้องยอมจำนนต่อกิเลสตัณหา
เพราะเป็นสิ่งที่ฝังอยู่ในกายในใจของทุกคน ดังคำบรรยายที่ว่า

... และยังบวกเข้ากับข้อเท็จจริงอีกอย่างหนึ่ง นั่นก็คือ อันว่ามนุษย์ที่ว่าสิ้นนั้น แท้จริง
หาได้ทรงคุณความดีครบถึงร้อยเปอร์เซ็นต์ไม่ พิช่า ยุกต หรือ อนุตรา หรือแม้แต่
เยาวนุชซึ่งยังเป็นไม้อ่อนไม้แก่กร้านต่อความช่วยเหลือของทรชนประเภทต่าง ๆ เรียกได้ว่า
ยังบริสุทธิ์ผุดผาดเหมือนผ้าขาวที่ปราศจากรอยแห่งมลทิน ก็หาได้อยู่บนจุด "ยอด"
ของความบริสุทธิ์ไม่ เพราะมลทิน หรือเครื่องทำให้ดวงจิตเคঁร่าหมองนั้นย่อมมีอยู่
ในกายในใจของมนุษย์ทุกรูป ทุกนาม ยามที่กิเลสตัณหา ยังสงบ อุกศลที่อยู่
ในอนุสติก็จะจมนิ่งอยู่ เบื้องลึกประดุจตะกอนในน้ำ ต่อเมื่อกิเลสตัณหาเกิด
ตะกอนนั้นก็จะเป็นปวนขุ่นขุ่นเพราะถูกกวน อาจแลเห็นได้ถนัดจากพื้นผิวน้ำที่ดู
เหมือนใสสะอาด เรียบนิ่งประดุจแผ่นกระจกก็จะกลายเป็นน้ำที่ผู้ใช้อยากเททิ้ง

เพียงแต่ว่า ตะกอนในหัวใจของผู้ใหญ่ "หมา" แน่นกว่าเด็ก แต่บังคับให้ "นึ่ง" ได้ดีกว่าเด็กเท่านั้นเอง!⁴

และ

ผมก็ตอบไม่ได้ รู้แต่เพียงอย่างเดียวว่ามนุษย์เรานั้นไม่มีใครสามารถจะหักห้ามความรัก โลก โกรธ หลง ได้เลย มันมีทางเดินของมันเอง มันจะเป็นไปได้ทุกสิ่งทุกอย่างเมื่อถึงคราว เทวดาหน้าไหนก็บังคับมันไม่ได้⁵

นอกจากนี้ ตัวละครสำคัญทุกตัวในเรื่องยอมรับว่าทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นเพราะกรรม โดยเฉพาะพิชา และอนุดรา มีความเชื่อว่าสาเหตุที่ทำให้ตนตกอยู่ในอำนาจของกิเลสตัณหา ไม่สมหวังในความรักเป็นเพราะกรรม ดังคำพูดของพิชา ว่า

แต่ผมเห็นว่ามันเป็นเรื่องของกรรมมากกว่า พิชาบอก ถึงระวิงยังงี้ก็ไม่ไหว บางคนชอบกะเกณฑ์อะไรต่ออะไร ทำไมคนนี่ถึงไม่แต่งงานกับคนนั้นนะ คนนี้เหมาะสมกับคนโน้นออก ไม่ยกได้กัน ไปได้กับคนนั้นไม่เห็นได้สติ ผมว่าถ้าคิดถึงเรื่องกรรมเสียตัวเดียว ก็คงเลิกพูด อะไรๆมันหนีกรรมไม่พ้น⁶

และ

พิชา รู้สึกสงสารหล่อนอย่างจับใจ ...บุญกรรมเป็นสิ่งที่แลเห็นไม่ได้ แต่ก็ เป็นสิ่งมีจริง เป็นไปได้จริง สตรีสาวผู้นี้เป็นคนงามพร้อม จะหาตัวหนีตรงไหนสักแห่งก็หาแทบไม่ได้ แต่หล่อนก็เป็นคนโชคร้ายอย่างมหันต์พอ ๆ กับความงามพร้อมเหล่านั้น พิชาอยากจะกำจัดความรัก ความปรารถนาของเขาให้ลดลงกว่าเดิม...

⁴ กฤษณา อโศกสิน, บาปสลาย เล่ม 2 (กรุงเทพมหานคร : รวมสำลี, 2521).
หน้า 302.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 604.

⁶ กฤษณา อโศกสิน, บาปสลาย เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์ประพันธ์สำลี, 2521), หน้า 531.

... ผมเป็นอีกคนหนึ่งที่ทำให้คุณมีบาปเพิ่มขึ้น

ดิฉันไม่อยากโทษอะไรทั้งสิ้นแหละค่ะ เกือบจะปลงตกเสียแล้วว่า
โชคชะตาของตัวเองต้องเป็นอย่างนี้ ไม่มีทางแก้

.....

แต่ท่านก็ต้องรู้ว่า บังคับอะไรบังคับได้ แต่**บังคับวิถีทางของมนุษย์นั้น**
ไม่มีใครสามารถ ใจท่านเองก็ไม่เคยบังคับนี่หน้า คุณ⁷

อนูตราเองก็เชื่อว่าการที่เรอมารักคนที่มีครอบครัวแล้ว ทำให้ความรักไม่ลุ่มหลง
มีสาเหตุมาจากกรรม ดังคำพูดของเธอว่า

...ดิฉันเชื่อกรรมค่ะ หัวหน้ากอง เพราะฉะนั้นสิ่งไม่เคยเสียเวลาไปดุดมอเลย
นึกอยู่เสมอว่าจะยอมต้อนรับกรรมทั้งที่ดีและเลว ...คนเราหนีอะไรก็หนีได้
หรือก่อกะ แต่หนีตัวเองไม่ได้ กรรมที่เป็นของตัวเองนั้นไม่มีอะไรจะแก้ได้ น้ามนต์
7 วัด ก็แก้ไม่ได้⁸

และ

ดิฉันรักหัวหน้ากอง หล่อนตอบอย่างหนักแน่น เปิดเผยเป็นครั้งแรก นับตั้งแต่
รู้จักกันมา และก็**เป็นครั้งสุดท้ายด้วย** ทั้งรักทั้งเคารพ และบูชา แต่ดิฉันเป็นคน
มีกรรมหนัก ไม่มีอะไรแม้แต่วิชาความรู้จะช่วยผ่อนกรรมอันนี้ได้เลย⁹

ในทัศนะของภุชญา อโศกสิน เชื่อว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตคนเรานั้น เป็นผลมา
จากกรรม โดยเฉพาะกรรมเก่า ดังจะเห็นได้จากบทบรรยายที่ว่า

แต่ดูเหมือนคนเรานั้นจะลุ่มบुरुณไปเสียทุกอย่างหาได้ไม่ อย่างน้อย ๆ ชีวิต
อันประกอบด้วย ความทุกข์ ความสุข ซึ่งหาความเที่ยงแท้แน่นอนมิได้ ก็เพราะว่า
มวลมนุษย์เหล่านี้เกิดมาเพื่อใช้กรรมเก่า มากกว่าอย่างอื่น ลุ่ยเสียทีเดียวก็คงไม่

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 133.

⁸ ภุชญา อโศกสิน, บาปสลาย เล่ม 2, หน้า 600.

⁹ ภุชญา อโศกสิน, บาปสลาย เล่ม 1, หน้า 529.

เรียกว่าใช้กรรม และผู้ที่ไม่ต้องใช้กรรม ก็คงไม่ต้องเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสาร คงหลุดพ้นออกไปสู่อมตภพนั้นแล้ว¹⁰

กฤษณา อโศกสิน เชื่อว่ากรรมที่บุคคลกระทำไว้ในชาตินี้ จะต้องได้รับผลกรรม ในชาติต่อไป ดังเช่น บิดาของอนุตรา ดังคำบรรยายที่ว่า

อนุตราอดคิดไม่ได้ว่า เมื่อพันทิพาโชคคีที่ได้เมียใหม่อย่างคุณอนงค์ แล้วคุณอนงค์เล่า โชคดีหรือโชคร้าย มีใครก็คนที่นึกถึงจิตใจของมารดาหล่อน หญิงสาวรู้ว่า คุณอนงค์อดทนเพียงใดต่อสภาพแห่งการเป็น แม่พระ

การเอาใจเขามาใส่ใจเราได้ทุกครั้ง แม้จะเป็นขี้ไม้ก็เท่าที่ อนุตราจำสีหน้า และแววตาขมขื่นของมารดาในอดีตสมัยได้ดี ยิ่งคราวที่คุณพ่อได้คุณพันทิพาใหม่ ๆ หล่อนยังจำได้เหมือนภาพเหล่านั้นเป็นภาพสลัก คุณหลวงแทบจะไม่มาบ้านเลย ด้วยหลงไหลเกาะแจอยู่กับภรรยาสาว แม้มยามคุณอนงค์เจ็บก็ไม่มาดูแล เพียงแต่โทรศัพท์ถามข่าวและส่งหมอมารักษาให้เท่านั้นเอง หญิงสาวรู้ว่า กรรมทางใจที่บิดาของหล่อนก่อไว้กับมารดานั้นมีมากมายเป็นอเนกประการ และถ้าชาติหน้ามีจริง หรือผลกรรมเป็นสิ่งที่ชดใช้หนี้กันได้จริง ไม่รู้ว่าชาติหน้าคุณหลวงผู้บิดาจะต้องชดใช้หนี้สินที่ก่อไว้ในชาตินี้มากมายแค่ไหนให้แก่คุณอนงค์¹¹

สรุปความเชื่อเรื่องกรรมในเรื่อง บาปสลาย เป็นความเชื่อในลักษณะที่ว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นกับมนุษย์อันเนื่องมาจากกิเลสตัณหาอันเป็นผลมาจากกรรม โดยเฉพาะกรรมเก่า และกรรมที่บุคคลกระทำในชาตินี้สามารถส่งผลถึงชาติหน้าได้ด้วย

เรื่อง เรือมนุษย์ ปัญหาที่เสนอเกิดจากกิเลสตัณหาอันมีผลสืบเนื่องมาจาก ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งภายในจิตใจตัวละคร ต่อมาความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ โดยเฉพาะความขัดแย้งระหว่างสามีกับภรรยา ที่มีลักษณะอุปนิสัยแตกต่างกัน ดังนี้ คือ

¹⁰ กฤษณา อโศกสิน, เรือมนุษย์ , หน้า 816.

¹¹ เรื่องเดียวกัน หน้า 230.

เพลากับมธุรส เป็นสามีภรรยากันในขณะที่เพลาคือคนเรียบ ๆ รักสงบ สันโดษ ในเย็น และเกรงใจภรรยา ชอบเก็บตัว มีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ไม่ติดพันต่อเรื่องการกินอยู่มาก แม้ว่าเขาจะต้องรับประทานอาหารเช้าซึ่งเป็นอาหารป็นโต ทุกสัปดาห์ บางวันอาหารก็เลวจนกระทั่งคนใช้ก็กินไม่ลง เพลาก็ไม่เคยปรากบ่น เพราะเขาคิดแต่เพียงว่า "กินเพื่ออยู่" ในยามว่างเพลามักจะเก็บตัวอยู่กับตำรับตำรา ในห้องหนังสือส่วนตัว เพลาคือคนไม่ดื่มสุรา จึงมีเพื่อนน้อย ใครไม่คบเขา เขาก็ไม่คบใคร เพลาก็ไม่ชอบเที่ยวเตร่ เขายังจะหลีกเลี่ยงงานประเภทล่ามคมสังสรรค์เล่นมอ "งานศพ" งานแต่งงาน ไม่ว่าของใครทั้งนั้น เขาแทบจะไม่เคยย่างกรายไปแสดงตัว นอกเสียจาก จะเกิดความจำเป็นจริง ๆ หรือบุคคลนั้น "ใหญ่" จริง ๆ ซึ่งถ้าเขาไม่ไปก็จะน่าเกลียด และเป็นการกระทบกระเทือนตำแหน่งหน้าที่ทางราชการของเขา¹²

อุปนิสัยที่เด่นชัดประการอื่นๆ ของเพลาก็ได้แก่การที่เขาเป็นคนเรียบง่าย ไม่ชอบพูดมาก จะพอใจหรือไม่พอใจ เขามักจะใช้การนิ่งเป็นส่วระ นอกจากนั้นเขายังเป็นคนมีความอดทน ไม่เกิดโทษจริต ง่าย ๆ นอกจากจะเหลืออดจริง ๆ จากคุณสมบัติอันดีเอง ในสายตาของคนภายนอกจึงเห็นว่าเพลาคือสามีภรรยา และเป็นเหตุให้มธุรส ซึ่งคิดเล่นมอว่าตนนั้นเหนือกว่าสามี ได้ใจ ทำอะไรโดยไม่เกรงใจแม้กระทั่งคำพูดที่เธอพูดกับเพลาก็เป็นไปในทำนองดูถูกแตกตั้น ช่มอยู่เล่นมอ ๆ เช่น

โธ่ โธ่ นี่แหละเขาวัวคนโง่ โง่ตลอดคักเขี้ยว ก็มันขอเบิกไปแล้ว ร้อยหนึ่ง มันก็ต้องเหลือห้าสิบเท่านั้นสิ โธ่ยกจะแตก เสียรู้กระทั่งคนใช้ มันได้โอกาสไปเวลาเราไม่อยู่ก็เพราะมันจะหาทางโง่งมไม่รู้หรือ นี่คุณเป็นชั้นพิเค่ชั้นมาได้ยังไง¹³

หรือ

หนังสือบ้า ๆ นี้ก็เหมือนกัน มันช่วยอะไรคุณได้หา บอกมาซิว่ามันช่วยอะไรคุณได้ อ่านไปทำไม อ่านแล้วไม่ติดอยู่ในหัว ไม่ได้เอาอะไรในหนังสือนี้มาตัดสินด้านตัวเอง¹⁴

¹² กฤษณา อโศกสิน, เรื่องมนุษย์ เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ประพันธ์คำสั้น, 2521), หน้า 83.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 87.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 42.

แต่ถึงแม้มธุรสจะใช้คำพูดรุนแรงถึงเพียงนี้เพลา ก็อดทนได้ เรื่อยมา

ในฐานะหัวหน้าครอบครัว เพลา มีทั้งข้อดีและข้อบกพร่อง ข้อดีของเพลา ก็คือ เขามีความรับผิดชอบด้านเศรษฐกิจในครอบครัว ยอมรับค่าใช้จ่ายส่วนตัวแค่เงินเดือน ขึ้นตริอันตบตา ๆ ทั้ง ๆ ที่เขาเป็นนักวิชาการชั้นพิเศษประจำกระทรวงแล้ว นอกจากนี้ เขายังเป็นสามีที่เกรงอกเกรงใจภรรยา เป็นพ่อที่ให้อภัยต่อความผิดพลาดของลูกไม่อยู่ ฝั่งเฉยหาทางช่วยเหลือพิมพ์รส จนเพิ่มความสามารภ ส่วนข้อบกพร่องของเพลา ก็คือ แทนที่ เขาจะเตือนสติภรรยา กลับปล่อยให้ภรรยาประพฤติตนฟุ้งเฟ้อ ไม่เสียมฐานะ ไม่เป็นแม่ที่ดีของลูก ส่วนตัวเขาเองก็แก้ความเบื่อหน่ายในชีวิตครอบครัวด้วยการหันหน้า เข้าวัดไปสันทนา กับพระบ้าง ศึกษาโหราศาสตร์บ้าง ทอดกัมพุทธริดาให้อยู่ในความควบคุมดูแลของนิรมาน้องสาว ซึ่งไม่ค่อยจะมีเวลาดูแลหลาน ๆ นึก เพราะต้องออกไปทำงาน นอกบ้านเช่นเดียวกัน จนพิมพ์รสก็กลบได้เสียกับชัชพรและเกิดตั้งครรภ์ขึ้น นอกจากนี้ เพลา ยังมีข้อบกพร่องประการสำคัญคือ เขาขาดความยับยั้งชั่งใจพ่ายแพ้ต่ออำนาจตัณหา ราคะได้เกือบเต็มรับใช้ เป็นเมีย เป็นเหตุให้ครอบครัวต้องแตกร้าง ขาดความสงบสุข ถึงแม้ในระยะหลัง ๆ เขาจะพยายามสละมานรอยราว เหล่านี้ทุกอย่างไว้ก็ตาม แต่ด้วยความ เป็นคนมีมนุษยธรรมรับผิดชอบต่อเรื่องราวที่เขาทำขึ้น เขาจึงไม่สามารถตัดใจทิ้งเกือบได้ ทำให้ชีวิตครอบครัวต้องประสลับกับความเดือดร้อนมาโดยตลอด

ลักษณะอุปนิสัยใจคอที่เด่นชัดของมธุรสได้แก่ เธอเป็นคนเจ้าอารมณ์ ฉุนเฉียว ดึงเห็นได้จากตอนที่ทราบเรื่องจากเพลาว่าพิมพ์รสตั้งครรภ์ มธุรสก็โกรธ ตีโพยตีพาย ลงโทษทูปตีและประนามบุตรสาวด้วยความอับอาย หรือตอนที่ได้ทราบข่าวจากนางไล่ว่า เพลาได้เกือบเป็นเสี้ยและพาไปอยู่บ้านเข้าด้วย มธุรสก็แสดงความเจ้าอารมณ์ ตะโกนออกไป ด้วยความโกรธว่า

"ฮัลโล" มธุรสตะโกนกรีด "แกออกจากบ้านสนเดี๋ยวนี้ ฮีพวกอุบ่าวชาติชั่ว ฮีก๊วยข้างถนน แกนึกว่าฮีเกือบจะวิเศษวิโสมากมายยังงั้นระอะ ก็ฮีหญิงหากินเรา ตี ๆ ี่เอง... โปนะ... ออกไป... ออกไป ทค. เอาไม่โล้ตีมโนออกไป"¹⁵

¹⁵ กฤษณา อโศกสิน (นามแฝง) เรื่องมนุษย์ เล่ม 1 หน้า 437.

อุปนิสัยประการต่อไปคือ มจรุสเป็นคนเห็นแก่ตัว และค่อนข้างจะอิจฉาริษยา
 ดังเห็นได้จากพฤติการณ์ที่ปฏิบัติตนต่อฉริมา ถึงแม้ฉริมาจะทำงานบ้านทุกอย่างเพื่อตอบแทน
 บุญคุณที่ได้อุปการะเธอมา แต่มจรุสก็มิได้เคยเห็นความดีของฉริมาเลย มีแต่คอยพูดจา
 ค่อนแคะนิทาสนับหงส์อย่างรังเกียจเดียดสนันที่อยู่เสมอม นอกจากนั้นมจรุสยังเอาไรต์เอาเปรียบ
 ฉริมาในด้านการเงินด้วย ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าของเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ซื้อเข้าบ้าน ถ้าครั้งใด
 ฉริมาออกเงินไปก่อน มจรุสก็จะทำเฉยเสีย ยิ่งทราบว่ามีฉริมาแอบไปผ่อนสิ่งที่ดินไว้ มจรุส
 ก็ยิ่งจงใจให้รายจ่ายของฉริมาเพิ่มขึ้น ทั้งยังกีดกันพฤติกรรมทางไม่ให้ฉริมาไปมีอนาคตที่ดี
 ด้วยหวังว่าจะเก็บฉริมาไว้ใช้ให้นานที่สุดเท่าที่จะนานได้ ต่อมาระยะหลัง หลังจาก
 มจรุสล้มเลิกในความบกพร่องของตนแล้ว ทัศนคติที่มีต่อน้องสาวจึงเปลี่ยนแปลงไปในทางดี ทัศนคติต่าง ๆ
 ที่เคยมีต่อฉริมาจึงหมดไป

อุปนิสัยที่เด่นชัดประการสุดท้ายของมจรุสก็คือ ความเป็นคนฟุ้งเฟ้อ เห่อเหิม
 โดยไม่คำนึงถึงฐานะของตนเอง ดังจะเห็นได้จากการที่มจรุสคบแต่เพื่อนที่มีฐานะดี ชอบ
 เข้าสังคมชั้นสูง พยายามทำตัวแบบคนร่ำรวย ตัดเสื้อผ้าด้วยราคาแพง น้ำหอมก็ต้องใช้อย่างดี
 ขวดละ 250 บาท แม้แต่การทำบุญก็ต้องบริจาคทีละร้อยสองร้อย เพราะถ้าบริจาคต่ำกว่า
 ร้อยบาทก็ให้รู้สึกอับอาย เป็นต้น

ในฐานะแม่บ้าน มจรุสเป็นแม่บ้านที่ใช้ไม่ได้ เพราะเธอใช้เวลาที่ควรจะต้องอยู่แล
 ครอบครัวย อบรมสั่งสอนบุตรธิดาให้หมดไปกับมิตรสหาย ทำงานสังคมสังเคราะห์เพื่อความ
 มีหน้ามีตา มจรุสไม่เคยสนใจเลยว่าสามีและลูกจะมีความเป็นอยู่อย่างไร แม้แต่อาหารเป็น
 ที่จ้างเขาทำนั้นมจรุสก็ไม่เคยสนใจเลยว่าสามีและลูก ๆ จะกินได้หรือไม่ เพราะเธอมีได้มีส่วน
 ได้ส่วนเสียด้วย ตรงกันข้ามถ้าเป็นเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่เป็นเรื่องเป็นราว มจรุส
 กลับเข้มงวดกวัดขุ่นรู้สึถึงตัวอย่างเข้าไม่เรื่อง เช่นเรื่องค่าไฟแพง ค่าน้ำแพง คนใช้
 กินกำไรและอื่น ๆ ผลจากการที่มจรุสไม่เอาใจใส่ต่อครอบครัวนี้เอง เป็นสาเหตุที่ทำให้
 เหล่าเพื่อนฝ่ายชีวิตครอบครัว ทลวยทอดทิ้งบ้านช่องไปด้วย จนถึงพรส่เกิดตั้งครรรค์ขึ้น
 มจรุสเมื่อทราบว่ามีพรส่ตั้งครรรค์ แทนที่เธอจะคอย ๆ คิดหาทางแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างมีสติ

มธุรสกลับไปพบพี่ชาย ลงโทษคำประนามบุตรสาวต่าง ๆ นานา ให้นำเข้ายังไม่ยอมรับ ผิดข้ออะไรทั้งสิ้น แต่พอทราบภายหลังว่า ผู้ที่เป็นพ่อเด็กในท้องคือชยพร บุตรชายของเดชผู้มั่งคั่ง มธุรสกลับปฏิบัติต่อพิภพอย่างหน้ามือเป็นหลังมือ ทำตัวเป็น หัวเรือใหญ่ด้วยหวังความมีหน้ามีตาจากความมั่งคั่งของเดช นอกจากข้อบกพร่องดังกล่าว แล้วมธุรสยังเป็นภรรยาที่ไข่มุขไม่ได้อีกด้วย เนื่องจากก่อนแต่งงานนั้นครอบครัวของเธอนั้น ฐานะดีกว่าเพลลา มธุรสจึงรู้สึกว่าตนเหนือกว่าสามี เธอไม่เคยให้ความเคารพยกย่อง สามีเลย การพูดจากับสามีเป็นไปในทำนองดูถูกดูแคลน ช่มช่ามีอยู่เสมอ จากการที่ มธุรสบกพร่องในหน้าที่ของภรรยาดังกล่าวนี้ ในระยะแรก ๆ เพลาก็พอทนได้ แต่พอมี เกี่ยวเข้ามาล่อลวงแทรกเพลาก็สิ้นความอดทน ประกาศแยกทางกับมธุรสแล้วพาเกี่ยวไปเข้าบ้าน อยู่ต่างหาก ยังความเสียใจให้แก่มธุรสเป็นอย่างยิ่ง ในระยะนี้เองมธุรสก็เริ่มสำรวจตัวเอง ในที่สุดก็สำนึกในความบกพร่องของตน และเมื่อเพลานอนกลับมาสืบคืนด้วย มธุรสก็พยายาม อยางยิ่งที่จะประสานรอยร้าวในชีวิตครอบครัว แม้จะต้องได้รับความเสียข้ำข่มอย่างไร ก็ตาม

ความขัดแย้งระหว่างวีระกับเฟื่องทอง เฟื่องทองเป็นภรรยาที่บกพร่องในหน้าที่ ของแม่บ้าน ไม่เอาใจใส่ต่อครอบครัวและสามีเท่าที่ควร ไข่วเวลาส่วนใหญ่กับงานสังคม ส่งเคราะห์นอกบ้านเพื่อความมีหน้ามีตาในสังคม สนใจแต่เรื่องราวของคนอื่น และเป็นคนที่ ปราศจากสถิติเต็มไปด้วยความโลภ โกรธ หลง ส่วนวีระเป็นคนที่ฝักใฝ่ แต่ศรัทธาจะ โดยไม่คำนึงถึงศีลธรรมอันดีงาม ซึ่งเป็นเหตุให้วีระแอบลักลอบได้เสียกับฟ้าทองและชู้ดา ก่อความยุ่งยากให้กับครอบครัว เรื่องราวของวีระและเฟื่องทอง เป็นโครงเรื่องย่อยที่นำ มาประกอบกับโครงเรื่องใหญ่ซึ่งเป็นเรื่องราวของเพลลาและมธุรส ผู้วิจัยจึงขอกล่าวถึง เพียงย่อ ๆ ในฐานะที่เป็นโครงเรื่องย่อย เพื่อประกอบโครงเรื่องใหญ่ให้เห็นถึงอำนาจ ของศิลปะนิพนธ์ของมนุษย์

เดซเป็นตัวละครที่มีบทบาทสำคัญต่อแกนของเรื่องรองลงมาจากเพลาและมรูล์เขาเป็นตัวละครที่เป็นตัวแทนของพ่อบ้านที่หลงเพลิดเพลีนอยู่กับโลกียสุข ทอดทิ้งครอบครัวจนบุตรชายกลายเป็นเด็กที่มีปัญหา เขาเป็นตัวแทนของชายที่มีสติหาคะมากจนเป็นเหตุให้ชีวิตส่วนตัวและชีวิตครอบครัวต้องประสบแต่ความยุ่งยากสับสน

เดซเป็นผู้มีความสามารถในการดำเนินธุรกิจมาก ในขณะที่ทำงานเขาจะเป็นคนเคร่งขรึม เอาจริง เอาสั่ง ผักไฟในการหาผลประโยชน์ให้ตนเองอย่างผู้มีส่วนได้เสีย แต่เมื่ออยู่นอกเวลางาน เขาจะกลับกลายเป็นชายสูงอายุที่เจ้าสำราญ สดชื่น แจ่มใส และใช้ชีวิตอย่างคະนองที่สุดเท่าที่อำนาจเงินจะทำได้กับเหล่าและผู้หญิง อุปนิสัยของเดซที่ปรากฏเด่นชัดได้แก่ เขาเป็นคนเจ้าชู้ ดังพฤติกรรมของเดซที่แม่เฒ่าให้ตีพิมพ์ว่า "คนไข่ลาว ๆ มีกี่คนในบ้านจะถูกเขา"กวาด"เรียบจนทำนบิดาจะออกกฎใหม่ กล่าวคือ บ้านพงษ์สุภาพลหลังนี้จะไม่ต้อนรับสาวใช้ในวัยต่ำกว่า 35 ปีเป็นอันขาด"¹⁶ และหลังจากพงาภรรยาคนแรกของเขาถึงแก่กรรมลง เดซก็มีภรรยาอีกหลายคนจนกระทั่งถึงชู้ดา แม้เขาจะมีชู้ดาเป็นภรรยา แต่เมื่อพบนิริมาเข้า เดซก็อดที่จะเจ้าชู้ไม่ได้ ถึงแม่เดซจะเจ้าชู้แต่เขาก็เป็นคนรักเสือกเนื้อเชื้อไขภรรยาทุกคนที่เลิกร่างกับเขาไปนั้นถ้ามีบุตรเขาจะรับบุตรไว้ในความอุปการะทั้งสิ้น ส่วนแม่จะไปไหนเดซไม่สนใจ

อุปนิสัย ประการต่อไปของเดซก็คือ เขาเป็นคนอารมณ์ร้อนแต่เป็นประเภทโกรธง่ายหายเร็ว ดังจะเห็นได้จากตอนที่เดซได้ทราบข่าวจากชู้ดาว่าชัยพรไปก่อเรื่องตักน้ำที่บาร์เดซก็โกรธบริภาษชัยพรอย่างคั่งแค้นว่า "ไอ้สัตว์เดรัจฉาน มีแต่ทำให้พ่อแม่เดือดร้อน เดือดร้อนไม่มีจบสิ้น ไอ้ลูกสำราญ"¹⁷ เมื่อไปถึงบ้านชัยพรลงมาพบ

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 682.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 186.

พอเห็นหน้า เดชก็เกิดโศกเศร้าเข้าตบตีขี้พร เป็นงัววันพร้อมทั้งดูตัวอย่างรุนแรง แต่หลังจากนั้นไม่นาน เขาก็หายโกรธให้อภัยและช่วยเหลือจนสุดความสามารถ อย่างพื่อที่ตีฟิงกระทำ

ที่กล่าวมานั้นเป็นอุปนิสัยทั้งด้านดีและไม่ดีของเดช พงษ์สุภาพ การที่เขา มีอุปนิสัยเช่นนั้นอาจจะเป็นเพราะสาเหตุเนื่องมาจากการที่เขาเป็นทายาทคนเดียว ของบิดาที่มั่งคั่ง และได้รับการตามใจ รักใคร่ อย่างไม่มีขอบเขตมาตั้งแต่เยาว์วัย ก็เป็นได้ อย่างไรก็ตาม เดชก็มีอุปนิสัยด้านดีอยู่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเขาเป็น คนใจกว้าง มีเมตตากรุณา เชื่อเพื่อเผื่อแผ่อย่างยากที่จะหาผู้ใดเสมอเหมือน จะเห็นได้จาก การที่เขาได้อุปการะต้มพื้และแม่พิมพ์อย่างดีที่สุดมาโดยตลอด ถึงแม้ต้มพื้ จะมีเงินเดือนแล้ว เดชก็ยังคงส่งเงินให้แม่พิมพ์อย่างสม่ำเสมอเดือนละ 1,000 บาท เงินดังกล่าวนี้นอกจากเดชจะส่งมาเป็นค่าใช้จ่ายของแม่พิมพ์แล้ว เขายังให้เผื่อมา เพื่อช่วยค่าใช้จ่ายของต้มพื้ด้วย เพราะเขาทราบดีว่า เงินเดือนของต้มพื้ที่ได้จาก การรับราชการนั้นได้ไม่มากนัก

ในด้านการดำเนินชีวิต นอกเหนือจากในด้านการประกอบธุรกิจการค้า แล้ว การดำเนินชีวิตส่วนตัวด้านอื่น ๆ นับว่ายังบกพร่องอยู่อีกมาก เดชนับเป็นสามี และบิดาที่ขาดความเอาใจใส่ต่อครอบครัว เพราะนอกจากเขาจะใช้เวลาส่วนใหญ่ ทุ่มเทอยู่กับธุรกิจแล้ว เวลาว่างที่นอกเหนือเวลาทำงานแทนที่เขาจะกลับบ้าน เขากลับใช้เวลาเหล่านั้นให้หมดไปกับการหาความลุ่มหลงทางโลกีย์ ทอดทิ้งภรรยาให้ว่าเหว่ ทอดทิ้งบุตรจนหยิ่งกลายเป็นเด็กที่เป็นปัญหาของครอบครัว นอกจากนี้ เดชยังมีข้อเสีย ที่สำคัญอีกคือ เขาเป็นคนมีศีลธรรมระมัดระวัง ถึงแม้เขาจะมีชู้ดาเป็นภรรยาอยู่แล้ว เมื่อ เขาพบนิธิตาก็เกิดพอใจ พยายามจะเอาชู้มาด้วยวิธีการต่าง ๆ นานา จนเป็นเหตุ ให้ชีวิตส่วนตัวและชีวิตครอบครัวมีแต่ความยุ่งยาก ต้มพื้ต้องออกจากบ้านไปอยู่หอพัก ชู้ดา ก็ถูกเดชขังใส่จันต๋องไปอาศัยอยู่กับเฟื่องทองแต่เขาก็ไม่สามารถเอาชู้มาได้

นอกจากนี้ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ยังส่งผลให้เกิดความขัดแย้งภายในจิตใจของแต่ละคน เช่น ความขัดแย้งภายในจิตใจของมูร์ลี่ที่ต้องอดทน อดกลั้น ทำดีต่อเหล่าและเกี้ยวเพื่อสืบทอดราชบัลลังก์ในฮิวดครอบครว ทั้ง ๆ ที่ความรู้สึกที่แท้จริงของมูร์ลี่เต็มไปด้วยความริษยา อิจฉา และโกรธแค้นเป็นต้น

จากโครงเรื่องของเรื่อง เรือมนุษย์ ทำให้เห็นถึงปัญหาอันเนื่องมาจากกิเลสตัณหาของมนุษย์ หัวหน้าครอบครัว ทั้ง 3 ครอบครัว คือ เพลา เดย์ วีระ ต่างก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจของกิเลสตัณหา ปลอ่ยให้ตัณหาครอบงำจิตใจ จากความยับยั้งชั่งใจ กฤษณา อโศกสิน ต้องการแสดงให้เห็นว่า การปลอ่ยให้กิเลสตัณหาเข้าครอบงำจิตใจ ย่อมทำให้เกิดความเดือดร้อนไม่มีที่สิ้นสุด ทั้งเพลา เดย์ และวีระ ต่างตกเป็นทาสของกิเลสตัณหา หลงระเหิงอยู่ในโลกีย์ลุ่ม เป็นเหตุให้ครอบครัวแตกร้างไม่มีความสุข และส่งผลกระทบทางอ้อมมายังผู้เป็นบุตร ทำให้ลูกกลายเป็นเด็กมีปัญหา สร้างเรื่องวุ่นวายใจให้กับตนเองเป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากการที่พิมพ์รส แอบรักลอบได้เสียกับชยพร จนเกิดตั้งครรภ์ เป็นผลมาจากการขาดความอบอุ่น และการประชดชีวิตของเด็กทั้งสอง

ปัญหาครอบครัวแตกร้างในนวนิยายเรื่อง เรือมนุษย์ กฤษณา อโศกสิน เน้นอยู่ตลอดทั้งเรื่องว่ามีสาเหตุมาจากกิเลสตัณหาของมนุษย์ ดังคำพูดของชู้ตา ที่พูดกับเดย์ว่า

สันติใจที่ได้แลเห็นไล่มนุษย์ในยามมีตัณหา หน้ามืด เพิ่งรู้ว่าคนอย่างคุณ เวลาบ้าก็บ้าได้ถึงขนาดนี้

อ้าว! แล้วใครไม่มีตัณหาล่ะ แม่คุณ เขาย้อนถามพลางแค้นหัวเราะ ก็เรอนั้นแหละ กิเลสตัณหา หนานักละ

มันก็หนาด้วยกันทั้งนั้นแหละ ชู้ตาไม่ลดละ ยิ่งแกยิ่งหนา เล่ห์กระเท่ห์พิราวไปหมด จับไม่ได้ไล่ไม่ทัน¹⁸

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 816.

และตอนที่ชู้ตาพูดกับ ตีมพัว่า

คุณหาเหมือนโจ้ แต่ความจริงคุณฉลาด คุณก็รู้ว่า เรื่องนี้เกิดจากอะไร เกิดจาก
ผู้หญิงผู้ชายที่ตัดหายังไม่สิ้น¹⁹ ชู้ตาพูด

และตอนที่ देखเห็นชู้ตานั่งรถไปกับวีระ

देखชอบรามระจับความรู้สึกพลุ่งพล่าน พยายาม นึกปลงอย่างทำนองว่า โลกเรา
ทุกวันนี้นิวุ่นวายนัก ผู้หญิงแย่งผู้ชาย ผู้ชายแย่งผู้หญิง หากจะมิได้เมื่อไม่ล่มปรารถนา
ก็ตรงเข้าเช่นฆ่ากันตั้งชีวิตเป็นผักปลา... ปราศจากเสียซึ่งศีลสัตย์ด้วยประการ
ทั้งปวง

จริงสิ! โลกเราทุกวันนี้มันวุ่นวายนัก... มันกำลังจะถอยหลังไปลู่ยุค
ป่าเถื่อนเข้าทุกที ตั้งแต่สมัยที่มนุษย์ยังไม่รู้จักปกปิดร่างกาย หรือสมัยที่
เอาใบไม้มาห่ม เดชคิด... ก็ใครเล่า ทำให้มันเป็นไป ไม่ใช่มนุษย์
ผู้อ้างว่าตนเป็นปัญญาชนหรือ

ดูเถอะ! ขนาดที่ฟังพระเจ้าท่านล้นทวารธรรมมาหยก ๆ ก็เลสก็ยังพลุ่งพล่าน
ยังไม่ใคร่จะลงเสียเลย²⁰

และตอนที่วีระพูดกับฟ้าทองว่า

ที่รู้ตัวว่ากิเลสยังหนาหนัก

ทำไมฟ้าทองจะไม่รู้ว่าตัวเอง กิเลสหนาไม่แพ้เขาเหมือนกัน และที่รอด
มาได้ทุกวันนี้หาใช่หล่อนเป็นมนุษย์พิเศษกว่ามนุษย์อื่นไม่ แต่เหตุการณ์ต่างช่วย
บันดาล... มันยังไม่ถึงคราวที่หล่อนจะต้องมีมลทินนั่นเอง²¹

ตัวละครสำคัญในเรื่อง เรียมมนุษย์ ต่างก็เชื่อว่าปัญหาครอบครัวแตกร้าง
นอกจากจะมีสาเหตุมาจากกิเลสตัดหาของมนุษย์ ยังมีผลสืบเนื่องมาจากกรรม จะเห็นได้
จากความคิดของมจรุสที่ว่า

บัดนี้หล่อนมีกรรม อันเรียกได้ว่าถึงที่สุด ทำให้มจรุสได้คิดถึงตนเอง พร้อมกับ
คิดเลยไปยังชาติหน้าอันมอง²² ไม่เห็น

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 830.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 560.

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 660.

²² ทัศน อโศกสิน, เรียมมนุษย์ เล่ม 2, หน้า 21

และความคิดของเพลลาที่ว่า

สรุปแล้วเพลลาก็คิดว่า เขาเป็นคนที่มีความผิดอันหนัก... ความผิดของมนุษย์คนเรานั้น เป็นเรื่องน่าเศร้า... เพราะไม่ว่าจะตกไปอยู่แห่งหนตำบลไหน ไม่ว่าจะได้เลือกเป็นสิ่งที่จะเลม่ออย่างถี่ถ้วนแล้วหรือไม่ ท้ายที่สุดมันก็จะตกอยู่ในลักษณะเดียว คือ ชมขึ้นจนตาย²³

และความคิดของนิริมา ซึ่งในเรื่อง เรียมมนุษย์ จะเป็นกระบอกเสียงของผู้แต่ง นิริมาเห็นว่า ปัญหาและความเป็นไปในชีวิตมนุษย์ มีผลสืบเนื่องมาจากกรรมโดยเฉพาะกรรมเก่า

คงเป็นกรรมเก่าค่ะ นิริมากล้าที่จะพูดออกไปเพื่อให้มธุรสรู้สำนึกเสียบ้างว่ากรรมนั้นมีจริง เราทำกรรมใดไว้ กรรมนั้นก็ติดตามสนองไม่เร็วก็ช้า มธุรสอาจจะเคยทำกรรมอะไรไว้กับเขาแต่ชาติก่อนโน้นก็ได้²⁴

และความคิดที่ปรากฏอยู่ในคำพูดของตัมพ์ และนิริมาที่กล่าวว่า

คงยอมเสีย เงินกับลูก ก็ต้องเลือกลูกอยู่ดี ดูเถอะครับ มีลูกไม่ดีนี่มันเข้าใจนักที่เดียว เสียเงิน เสียเวลา เสียใจ เสียทุกอย่างเลย เขาว่าคนไม่มีลูกเป็นคนมีกรรม แต่ผมว่า คนมีลูกไม่ดี มีกรรมกว่า นิริมานึกในใจโดยไม่ตอบเขาว่า... กรรมย่อมสนองกรรม มันช่างเป็นความจริงนักหนา อย่าพูดถึงชาติหน้าเลย บางทีชาตินี้ก็ติดตามสนองเห็นทันตา²⁵

และในความคิดของนิริมาที่ว่า

หญิงสาวอดคิดไม่ได้ว่า บางทีทุกข์ที่เกิดขึ้นนั้น ก็เนื่องมาจากตนเองนั่นแหละ เป็นผู้แสวงหามาใส่ตน คนส่วนมากรู้ดี รู้ชั่ว รู้ผิด รู้ถูก แต่ก็เกิดความผิด ความชั่วขึ้นได้ทั้ง ๆ ที่รู้ ก็เพราะความประมาทหนึ่ง ความทะยานอยากหนึ่ง และ เวรานุเวรอันเคลื่อนเข้ามาบังดวงจิตอีกหนึ่ง²⁶

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 420.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3730

²⁶ กฤษณา อโศกสิน, เรียมมนุษย์ เล่ม 2, หน้า 813.

สรุปได้ว่าตัวละครในเรื่อง เรื่องมนุษย์ ทั้งที่เป็นตัวละครที่ก่อปัญหาขึ้นเนื่องจากกิเลสตัณหาเข้าครอบงำจิตใจ คือ เพลา และมธุรส กับตัวละครซึ่งต่างก็เป็นกระบอกเสียงแทนผู้แต่งในเรื่อง คือ นิริมา และเตชี่ จึงเป็นตัวละครอุคตมคติ ต่างก็มีความเห็นเดียวกันว่า ความเป็นไปในชีวิตมนุษย์นั้นมามีผลมาจากกรรม โดยเฉพาะกรรมเก่า

จะเห็นได้ว่า การที่ตัวละครสำคัญ ๆ ตกเป็นทาสของกิเลสตัณหาซึ่งเป็นลักษณะนิสัยของตัวละครนั้น ๆ ประกอบกับเกิดจากความขัดแย้งระหว่างตัวละครด้วยกันเอง ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ก็ย่อมก่อให้เกิดกรรม(การกระทำ) ขึ้นได้แก่ การประพฤตินอกใจ ภรรยา ดังเช่น เพลา แอบสีกلوبโต้เสียกับเกียสสาวไซ้ วีระแอบสีกلوبโต้เสียกับฟ้าทอง และชูด้า ส่วนเดชี่หลังจากที่ภรรยาเสียชีวิตลงไป ก็มีภรรยาอีกหลายคนจนกระทั่งถึงชูด้า และเมื่อพบนิริมา เดชี่ก็พยายามจะเอาชื่อนิริมาให้ได้ แต่ไม่สำเร็จ การที่ทั้งเพลา วีระ และเตชี่ ตกเป็นทาสของกิเลสตัณหา หลังระเริงอยู่ในกามารมณีย์ เป็นเหตุให้เกิดวิบากจากการกระทำของตนเอง กล่าวคือ ครอบครัวต้องประสบกับความเดือดร้อนไม่สิ้นสุด ครอบครัวของเพลาและเตชี่ ทัพพรสบุตรสาวของเพลาสีกلوبโต้เสียกับชัยพรบุตรชายของเตชี่ จนเกิดตั้งครรภ์ขึ้นมา ชัยพรกลายเป็นเด็กมีปัญหากับความเดือดร้อนไม่จบสิ้น ส่วนครอบครัวของวีระและเฟื่องทองถึงแม้จะไม่มีบุตรด้วยกัน แต่ทั้งวีระและเฟื่องทองต่างก็ได้รับความเดือดร้อนเช่นกัน จากตัวอย่างข้างต้นทำให้เห็นว่า ตราบใดที่มนุษย์ยังมีกิเลสอยู่ ตราบนั้นวงล้อแห่งกรรมคือ วิชฺฐะ 3 อันได้แก่ กิเลส กรรม และวิบากกรรม ก็จะหมุนเวียนไปไม่มีที่สิ้นสุด

เรื่องน้ำเข่าทราย ปัญหาที่มุ่งเสนอเกิดจากกิเลสตัณหาอันมีผลสืบเนื่องมาจากความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งภายในจิตใจตัวละครตามมา ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ในเรื่องน้ำเข่าทราย เป็นความขัดแย้งที่เกิดจากความขัดแย้งระหว่างบุคลิกภาพของตัวละครเอกฝ่ายหญิงทั้ง 2 ตัว ได้แก่ วรรณรี และพุดกรอง ซึ่ง กฤษณา อโศกสิน กำหนดให้ลักษณะนิสัยและบุคลิกภาพของทั้งสองคนแตกต่างกันราวขาวกับดำ ดังต่อไปนี้คือ

วรรณรีเป็นภรรยาที่มีส่วนสร้างปัญหาให้กับครอบครัวโดยไม่รู้ตัว ด้วยเหตุที่ไม่สามารถตัดสรรเหตุผล และอารมณ์ให้มีส่วนลบล้างกันได้ในการดำรงชีวิต

ผู้เขียนกำหนดให้วรรณรีเป็นสตรีที่ค่อนข้างสวย บุคลิกดี มีความรู้ มีภริยามารยาทดี และมีความสามารถในการทำงาน ซึ่งเป็นลักษณะที่มีในสมัยเมื่อครั้งยังเป็นหนุ่ม และอยู่ในวัยแห่งการมุ่งมั่นสร้างอนาคตภาคภูมิใจใสมาก นอกจากนั้นผู้เขียนยังกำหนดให้มีลักษณะนิสัยที่สร้างความเบื่อหน่ายให้กับสามีได้โดยไม่รู้ตัวในเวลาต่อมาหลายประการด้วยกัน เช่น เป็นคนยึดมั่นในระเบียบแบบแผนอย่างเคร่งครัด ยึดถือความคิดและอารมณ์ของตนเองเป็นใหญ่ ภูมิใจในความสามารถของตนเองจนกระทั่งทึ่งในคำหาผิด ๆ ไม่ได้เลย ปฏิเสธ วางอำนาจแข็งกระด้างขาดอารมณ์อ่อนหวานละเมียดละไม ไม่มีความสามารถในการยืดหยุ่นและไม่เห็นความสำคัญของความงามภายนอก จึงไม่คิดปรับปรุงตนเองให้มีเสน่ห์ในด้านใด ๆ ทั้งสิ้น

ส่วนบทบาทนั้น ผู้เขียนกำหนดให้วรรณรีเป็นบุคคลที่หากมองอย่างผิวเผินแล้ว จะเห็นว่าทำหน้าที่ได้ดีไม่มีข้อบกพร่อง ไม่ว่าจะเป็นหน้าที่ในด้านการงาน ซึ่งเจริญรุดหน้าอย่างรวดเร็ว หรือหน้าที่ของภรรยาเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุขที่มุ่งมั่นสร้างฐานะและความมั่นคงให้กับครอบครัว และหน้าที่ของมารดาที่รักลูกเป็นชีวิตจิตใจ แต่ถ้าจะพิจารณาอย่างลึกซึ้ง ก็จะพบว่า วรรณรียังบกพร่องในการทำหน้าที่เหล่านั้นอยู่หลายประการ กล่าวคือ วรรณรีเป็นอาจารย์ใหญ่ที่แทบจะไม่มีมนุษยสัมพันธ์ ปกครองคนด้วยความเคร่งครัด มีทัศนคติค่อนข้างแคบและยึดมั่นอยู่กับความคิดของตัวเอง จะเห็นได้ชัดจากคำวิพากษ์วิจารณ์ของเพื่อนร่วมงานที่ว่า "ไม่เห็นเหมือนอาจารย์ใหญ่คนเก่าเลย อาจารย์เก่ายิ้มเยาะมองใส่เป็นกันเองกับครูน้อยเล่มมอ คมเรานี่นะ ไม่มีอะไรจะผูกใจได้เท่ากับความรู้จักผ่อนปรนอีกแล้ว..."²⁷ หรือเป็นภรรยาที่ไม่สามารถเข้าถึงอารมณ์และทราบความต้องการของสามี และเป็นมารดาที่ปกครองลูกด้วยความเด็ดขาดมากเกินไป

²⁷ ทัศนภา อโศกสิน, น้ำเข่าทราย เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร: ประพันธ์สำลัน, 25515), หน้า 552.

บทบาทที่สร้างความปลอดภัยให้กับสามี เกิดจากความไม่สามารรถเข้าถึงอารมณ์ และความต้องการของสามีเป็นสำคัญ ทั้งนี้เป็นเพราะวรรณกรรมนี้ที่จะให้ครอบครัวประสบความสำเร็จทุกด้าน จนสิ่งเล็กๆ น้อยๆ อันเกี่ยวเนื่องด้วยอารมณ์และความต้องการตามธรรมชาติวิสัยมนุษย์ของสามี รายละเอียดของบทบาทเหล่านี้ผู้เขียนมักจะแทรกไว้ในความคิดคำนึงของตัวละคร หรือคำพูดของตัวละครอื่น เพื่อแสดงเหตุให้กับผลที่กำสัปดาห์ปรากฏ เป็นรายละเอียดที่ไม่มีเหตุการณ์ชัดเจน แต่ก็พอสรุปได้ว่า วรรณกรรมนี้ระบียบการใช้ชีวิตให้กับบุคคลในครอบครัวทุกคน และยึดมั่นในระเบียบที่วางไว้อย่างเคร่งครัด เพื่อที่จะสร้างฐานะครอบครัวให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง เธอจึงควบคุมการใช้จ่ายอย่างเต็มความสามารถ ทั้งลูกและสามีจึงไม่เคยมีโอกาสรบความเสียหายจากการเที่ยวเตร่เฮฮา หรือแสวงหาความแปลกใหม่ให้กับชีวิต วรรณกรรมนี้มุ่งความสนใจไปยัง วัตถุประสงค์ที่สัมพันธ์กับความสำคัญของจิตใจ และบังคับให้บุคคลในครอบครัวต้องพอใจอยู่กับสิ่งที่เธอเห็นด้วยเท่านั้น สัมผัสเข้าใจเจตนาของภรรยาและโอนอ่อนผ่อนตามเสมอมา แต่ความซื่อซื่อซื่อซื่อทำให้เขาเกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายขึ้นมาจนได้ นอกจากนี้วรรณกรรมนี้ยังมุ่งมั่นที่จะประสบความสำเร็จในด้านการทำงานอย่างจริงจัง ในขณะที่เดียวกันก็ให้ความสำคัญกับลูกเป็นอย่างมาก เธอทุ่มเทเวลาทั้งหมดให้กับงานและลูก จนไม่มีเวลาให้ตนเองและสามี สมองที่จืดจางไม่ได้ว่าการทำงานและภาระรอบด้านของเธอมีความสำคัญยิ่งกว่าเขา ความสัมพันธ์ระหว่างกันทั้งสองกลายเป็นความเคยชินเบื่อหน่าย และในที่สุดก็เกิดความรู้สึกว่าอยู่ด้วยกันตามหน้าที่เท่านั้นด้วยเหตุที่วรรณกรรมนี้มุ่งมั่นอยู่กับความหวังดังกล่าวมากเกินไป ทำให้เธอมีลักษณะจริงจังและเคร่งเครียดอยู่ตลอดเวลา ขาดอารมณ์อ่อนหวานละเมียดละไมในสิ่งที่สามีต้องการ และยิ่งไปกว่านั้นความสำเร็จที่เธอมองเห็น ทำให้เธอภาคภูมิใจในความสามารถของตนเอง จนกระทั่งทบทวนคำศัพท์ผิดๆ ของใครไม่ได้ โดยเฉพาะสามีของเธอเอง พฤติกรรมของเธอทำให้สามีเกิดความคิดว่า "ภรรยาที่เก่งและสามารถมากเกินไป ก็อาจทำให้ชีวิตวิเวกคลายความหอมหวานได้เท่ากับภรรยาที่ด้อยจนทาบไปพบหน้าเพื่ออยู่ไม่ได้เหมือนกัน"²⁸ แม้ว่าเธอจะยอมรับบทบาทดังกล่าวว่ามีเหตุผลอันดีงาม

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 765.

ต่อครอบครัวเป็นอย่างมาก แต่มนุษย์ก็ไม่ล้มารถอยู่ได้ด้วยเหตุผลเพียงอย่างเดียว
 วรรณศรีจึงไม่มีโอกาสรู้เลยว่า เธอได้เพาะความเปื้อนหม่ายขึ้นในใจของสามีเรื่อยมา
 ตลอดระยะเวลา 14 ของการใช้ชีวิตคู่ กว่าที่รัฐาก็ล่ายเกินไป ดังที่ผู้เขียนกำหนดให้
 วรรณศรีได้ทำความเข้าใจกับความเปื้อนหม่ายของสามีด้วยการไตร่ตรอง ถึงข้อความที่ว่า

... วรรณศรีเองก็รู้สึกถึงความเปื้อนหม่ายของเธอ หลังจากที่หล่อนได้นั่ง
 สืบความเป็นไประหว่างหล่อนและเขาตลอดสิบปี ความเปื้อนหม่ายของ
 ผู้ชายไม่ใช่อยู่ที่รูปโฉมอย่างเดียวนะ ถ้าเขาเปื้อนถึงขนาดผลไปอย่างไรเยื่อใย
 ต้องหมายความว่าภรรยาของเขานั้นมีความน่าเปื้อนให้เขาได้ประสพภัยหลายอย่าง
 นอกจากรูปกายอื่น "ดูไม่ได้" แล้วก็ยังมีอย่างอื่น ๆ อีกที่นับว่าเป็น "จุด"
 ที่ทำให้เขาขาดความพึงพอใจในตน แต่สัมมุติว่าวรรณศรีจะขอแย้ง "เรามีแต่
 ความดี" ก็อาจจะเป็นความดีที่เขาไม่ต้องการ...²⁹

วรรณศรีจึงได้แต่หวนเสียดายและเสียดายใจที่เธอไม่เคยคิดที่จะปรุงเหตุผลและอารมณ์

ปัญหาที่เกิดขึ้นกับวรรณศรีโดยตรงคือการนอกใจของสามี วรรณศรีเจ็บปวดอย่าง
 มากมายเพราะเธอไม่เคยคาดคิดมาก่อน วรรณศรีในใจในตัวสามีเสมอตั้งคำพูดที่ว่า
 "หนูตั้งอยู่ในความประมาท เพราะหนูเห็นว่าเขาเป็นคนดี จะทำอะไรก็คงคิดถึงลูก
 ถึงเมียบ้าง อีกอย่างเขาก็ได้พิสูจน์ให้หนูเห็นตลอดเวลา ว่าเขารักครอบครัวไม่คิดจะ
 ทิ้งครอบครัวไปไหน"³⁰ และเธอเจ็บปวดยิ่งขึ้นที่เพื่อนสนิทซึ่งเธอไว้วางใจที่สุดร่วมมือกับ
 สามีของเธอทรยศต่อเธอ วรรณศรีไม่เคยคิดอกภัยและเป็นเช่นที่เธอตั้งใจตลอดเวลา
 เพราะแม้ว่าบุตรกรองพยายามที่จะตกลงอย่างประณีประนอมเธอก็ไม่ยอมตกลงด้วย

การแก้ปัญหาของวรรณศรีเริ่มด้วยการยื่นคำขาดให้มเลือกเอาระหว่างเธอกับ
 บุตรกรอง แต่ก็ไม่ยอมเลือกในขณะที่วรรณศรียังหาทางออกที่เหมาะสมไม่ได้ เพราะทางออก

²⁹ กฤษณา อโศกสิน, น้ำเซาะทราย เล่ม 2 (กรุงเทพมหานคร: ประพันธ์สำนัก, 2515), หน้า 794-795

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 788.

มีเพียงสองทางคือการหย่าขาดจากเขา และการยอมรับพฤติกรรมที่เป็นภรรยาอีกคนหนึ่ง
 ของเขา แต่เธอยังไม่สามารรถตัดสินใจในสิ่งที่ยังไม่อยากผิดหรือยอมรับในสิ่งที่ไม่ยอมรับ
 ได้นั้น เธอรู้สึกผิดมนและทุกข์ทรมานยิ่ง เธอพยายามหาทางออกด้วยวิธีที่ใครต่อใครแนะนำ
 เช่น ปรับปรุงตนเองในเรื่องการแต่งตัว ค้นหาเพื่อนชายที่لاءคงความสนใจในตัวเธอ
 และยินยอมแม้กระทั่งเพื่อพาไปหาหมอไสยศาสตร์ ทั้ง ๆ ที่เธอรู้ว่ายากที่จะหาสิ่งใดมา
 ทำให้สภาพจิตใจเธอดีขึ้น และปัญหาของเธอไม่สามารถแก้ได้ด้วยวิธีการเหล่านี้ ดังที่
 เธอพูดว่า "เรื่องนี่มันเกี่ยวกับจิตใจโดยตรง ถ้าเราไม่แก้ด้วยจิตใจ เราก็ไม่มีทางแก้ได้
 อย่างอื่น จริง ๆ นะสิริ คนอย่างฉันขอตายดีกว่าถ้าจะจุดเอาคนที่เขาไม่รักเรามาอยู่กับเรา
 ยืนนานวันก็รู้สึกอย่างนี้ชัดเจนนั่น"³¹ อย่างไรก็ตามบรรณสารพยายามจะเรียนรู้ปัญหาชีวิตครอบครัว
 จากบุคคลต่าง ๆ รอบด้านมากขึ้น พยายามที่จะยอมรับความจริงในชีวิตมนุษย์ที่เธอไม่เคยสนใจ
 มาก่อน และพยายามหาทางออกที่ดีที่สุดให้ตนเองต่อไป ซึ่งนอกจากอาจารย์วิจิตาจะต้องให้
 แนวคิดที่ต้องใช้ความเข้มแข็งเด็ดขาดเพื่อเลือกเอาทางใดทางหนึ่งของทางออกสองทางที่มี
 อยู่แล้ว พลตรีทวยหาญยังพยายามช่วยให้เธอได้เรียนรู้ เข้าใจยอมรับความจริงยิ่งขึ้นด้วย
 วิธีการอันมีนวลอย่างที่ได้เข้าใจชีวิตและรู้จักตัวบุคคลดีพอ ทั้งยังมีจุดหมายที่มีผลต่อจิตใจ
 ของผู้ที่หัวใจร้าวราน และหวั่นหวาดต่ออนาคตอย่างเธออีกด้วย คือจุดหมายปลายทางที่เธอ
 คิดว่า "อันที่จริงก็ไม่เลวนัก ถ้าจะเป็นเมียนายพลนอกราชการ ที่มีทรัพย์สินสมบัติและความ
 สะดวกสบายมอบให้พอจะเชื่อได้ว่าไม่ลำบาก"³² เวลาว่างในขณะติดริคตรอง ธรรมชาติ
 ที่ทำให้จิตใจสงบ และความหวังที่เกิดขึ้นใหม่ทำให้บรรณสารเปลี่ยนความคิดใหม่ออกห่างจาก
 สิ่งที่ยึดเกาะไว้ด้วยความอาลัยอาวรณ์ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าไม่มีประโยชน์อะไรต่อเธออีกแล้ว เริ่ม
 มองเห็นทางออกและจุดที่จะเริ่มต้นใหม่อย่างแท้จริง

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 824.

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 883.

อย่างไรก็ตามวรรณรียังไม่อาจจะแก้ปัญหาด้วยทางออกที่เธอต้องการได้ เพราะยังมีเป็นยอมหย่าให้ แต่การปลงศพตัดสินใจได้ทำให้วรรณรีรู้สึกหัวใจเกิดสติปัญญา ทาทางต่อสู้ด้วยความเยือกเย็นยิ่งขึ้น วรรณรีไม่เคยคิดที่จะตกลงกับภีมด้วยดีดังที่เขา ต้องการ เพราะเธอถือว่าเธอกับเขาคควรที่จะอยู่กันด้วยความงับถือและไซ่เกียรติกัน และการไถ่ถอนใจกันคือเครื่องหมายของการงับถือและการให้เกียรติ เมื่อภีมไม่สามารถ ให้เธอได้ ก็ไม่ควรจะให้เธอเสียลละอดทนเพื่อที่จะอยู่ด้วยกันต่อไปอีก ดังนั้นวรรณรีจึง เจยเมยต่อการที่สามีกลับมาเอาใจใส่ เธออีกครั้งหนึ่ง และติดต่อไปไหนมาไหนกับ พลตรีทวยหาญอย่างเปิดเผย แต่ก็ระมัดระวังรักษาชื่อเสียงโดยการมีบุคคลอื่นร่วมอยู่ ด้วยเสมอ การตัดสินใจไปต่างประเทศโดยไม่มีกำหนดกลับของบุตรรองสร้าง ความ ชื่นเืองและโถมใส่ให้กับเธอไม่น้อย เพราะเธอเข้าใจแผน "จริงเธอไว้กับที่" ของ บุตรรองดี ฉะฉางต้องทนอยู่ในสภาพเดิมต่อไปอย่าง ไม้มีความหวังใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะ เธอรู้แน่แก่ใจดีว่ารอยร้าวระหว่างเธอกับภีมนั้นไม่มีทางจะประสานได้อีกแล้ว ส่วน ความหวังที่จะเป็นอิสระมีอนาคตกับพลตรีทวยหาญก็เป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยากเพราะภีม ไม้ยอมหย่าให้

สำหรับปัญหาเรื่องลูก หลังจากที่วรรณรีเข้าใจชีวิตดีขึ้น ได้ตระหนักถึงสภาพจิตใจ ของมนุษย์มากขึ้น เธอก็พยายามระมัดระวังไม่ให้ปัญหาล้วนตัวของเธอลังผลกระทบกระเทือน ถึงลูกมากนัก มีหนทางใดที่จะพอทะนุถนอมความรู้สึกของลูกได้ เธอก็พยายามอย่างเต็มที่ เช่น เธอยินยอมให้ลูกได้คบหาสนิทสนมกับบุตรชายของบุตรรองดังที่เคยผ่านมา ส่วนปัญหาระหว่าง เธอกับสามีเธอก็พยายามพูดให้ลูกเข้าใจโดยไม่ปิดบัง แต่ก็ไม้ใส่ร้ายอีกฝ่ายหนึ่ง ดังเช่น เธอพูดถึงเรื่องการหย่าระหว่างเธอกับสามีว่า

... ขออย่าได้เห็นเป็นเรื่องราวแรงอะไรเลย แม้ฟังได้คิดว่าคนเรานั้น ถ้าไม้พร้อมที่จะอยู่ร่วมกันต่อไป การแยกกันนั้นแหละเป็นทางที่ดีที่สุด ดีด้วยกัน ทุกฝ่าย เพราะเราจะได้ไม่ต้องฆ่าตัวเองด้วยการทนอยู่กับความขมขื่นต่อไป ความอดทนนั้นบางทีก็เป็นคุณบางทีก็เป็นโทษ เหมือนกับเรื่องอื่น ๆ นั้นแหละ...³³

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 900.

กับสามี เธอก็พูดด้วยเหตุผลให้เขา เข้าใจว่าการหย่าของเธอและเขาไม่ทำให้ลูกได้รับความกระทบกระเทือนมากไปกว่าที่เป็นอยู่อีกแล้ว ซึ่งที่เธอพูดว่า "เวลาที่มีถึงคุณละอยู่หรือไม่อยู่ เราจะหย่าหรือไม่หย่า มีค่าเท่ากัน ถึงหย่าแล้วคุณก็ยังไปมาหาสู่ลูกได้"³⁴ แต่เมื่อภรรยาไม่ตกลงตามที่เธอขอร้อง ลูกจึงต้องอยู่ในบ้านที่พ่อแม่ไม่ลงรอยกัน บรรยากาศภายในบ้านตึงเครียด ทำให้ลูกหงอยเหงาและบางครั้งก็ตกใจเพราะพ่อแม่ทะเลาะกันด้วยอารมณ์ ซึ่งวรรณรีไม่สามารถจะแก้ปัญหาได้ นอกจากจะพูดจาลบใจและอธิบายให้ลูกยอมรับสภาพความเป็นจริงเท่านั้น

วรรณรีเป็นตัวละครที่กฤษฎา อดิศักดิ์ สร้างขึ้นมาเพื่อแสดงให้เห็นว่า ภรรยาที่ไม่สามารถแบ่งเวลาให้กับงาน ลูก และสามีได้อย่างสมดุลย์ ไม่พยายามปรับปรุงอารมณ์ให้เหมาะสมกับสามี และละเลยสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ แต่สำคัญในชีวิตสมรส อาจจะสามารถสร้างความเปื้อนหม้ายให้กับสามีได้มากมาย โดยที่ทั้งสองฝ่ายแทบจะไม่รู้ตัว เมื่อความเปื้อนหม้ายถึงจุดอิมพีวก็สายเกินกว่าจะแก้ไขได้ด้วยวิธีการใด ๆ

บุตรรอง เป็นตัวแทนของบุคคลที่ยอมรับสภาพของความเป็นปฏิกษณซึ่งประกอบด้วย กิเลส ตัณหา และยอมให้อารมณ์ดำเนินไปสู่จุดหมายที่ต้องการอย่างเป็นอิสระ มีเหตุผล ยึดถืออารมณ์และความรู้สึกเป็นสำคัญ

เพื่อให้โครงเรื่องและแนวคิดหลักของเรื่องเป็นไปตามที่ผู้เขียนมุ่งจะเสนอ จึงกำหนดให้บุตรรองเป็นแม่มีอายุ 38 ปี ซึ่งพร้อมทั้งรูปสมบัติ ทรัพย์สมบัติ และคุณสมบัติ ทั้งนี้เพราะวัยอันประกอบด้วยประสบการณ์ที่ผ่านมามีทำให้บุตรรอง เข้าใจความต้องการของตนเองอย่างแท้จริง เมื่อประกอบเข้ากับความพรั่งพร้อมในด้านต่าง ๆ จึงกล่าวได้ว่า บุตรรองมีชีวิตทั้งชีวิตเป็นเติมเต็มสำหรับการต่อสู้เพื่อให้อารมณ์ดำเนินไปสู่จุดหมายที่ต้องการ ในด้านลักษณะนิสัย ผู้เขียนกำหนดให้บุตรรองเป็นคนฉลาดลุ่มกับที่เคยเป็นผู้นำมาโดยตลอด กล่าวคือฉลาดรู้ใจคน เข้าใจปัญหา รู้วิธีแก้ปัญหา เข้าใจปรุงแต่งตนเองให้มีเสน่ห์อยู่ตลอดเวลา และฉลาดที่จะปรับอารมณ์เก็บความรู้สึกเป็นต้น นอกจากฉลาดแล้วบุตรรอง

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 933.

ยังมีความเชื่อมั่นในตัวเองสูง ยอมรับความจริงอย่างเป็นตัวของตัวเอง กล้าเสี่ยง
 เพื่อไปให้ถึงจุดที่ต้องการ กล้าสู้กับความจริง ไม่กลัวปัญหา กล้าสู้อย่างทุ่มตัว
 ซึ่งเป็นลักษณะของผู้นำอีกเช่นกัน ดังนั้นความสัมพันธ์ทางเพศที่เกิดขึ้นระหว่างบุตรธิดา
 กับภีม จึงเกิดขึ้นเพราะการตัดสินใจและความปรารถนาของบุตรธิดา เป็นสำคัญ
 เหตุการณ์ที่ดำเนินต่อไปจนกระทั่งถึงวาระที่จะต้องตัดสินใจในตอนท้ายของเรื่อง
 ก็เป็นเหตุการณ์ที่เกิดจากการตัดสินใจของบุตรธิดาแทบทั้งสิ้น

ในด้านบทบาท เนื่องจากบุตรธิดามีพร้อมทุกอย่างนอกจากความรัก
 บุตรธิดาจึงต้องการความรักอย่างรุนแรง แต่ความรักที่บุตรธิดาต้องการในขณะที่มีวัย
 และความพร้อมอย่างที่เป็นอยู่ เป็นความรักที่เกิดจากใจ ไม่ใช่ความรักที่เกิดจากการขุดเขย
 อย่างที่เคยผ่านมา บุตรธิดายอมรับว่าเธอรักภีมล้ำลึกของเพื่อนสนิท เป็นความรักที่เกิดจาก
 ความพึงพอใจมาเป็นเวลานาน บุตรธิดาตัดสินใจใช้ชีวิตจิตใจเป็นเดิมพันทุ่มเทให้กับความรัก
 ครั้งนี้เธอยินยอมสร้างความสัมพันธ์กับภีมในลักษณะสกลอบได้เสียกันโดยไม่หวังเงรงการ
 ลู่ลี่ยลื่อเลียง ยอมเป็นภรรยาบ่อยอย่างเปิดเผยโดยไม่หวังไหวกับเกียรติยศและศักดิ์ศรี
 ที่เคยมีมาตลอด และถ้าเธอปรารถนาจะเป็นภรรยาเอกจริง ๆ ก็สามารถทำได้ ยอมละ
 ภารกิจเพื่อที่จะตกลงประณีประนอมกับบรรณนิ และยอมมีลูกกับภีมเพื่อเป็นเครื่องผูกมัดเขาไว้
 และเพื่อประกาศความจริงใจในความรักอันแท้จริงที่เธอมีต่อเขา ท้ายที่สุดเมื่อเห็นว่า
 ปัญหาที่สามเเล้าของเธอ ภีม และบรรณนิ มีที่ท่าว่าจะลบลงได้ยากหรืออาจจะลบลง
 แต่เป็นไปในลักษณะที่เธอไม่ต้องการ บุตรธิดาจึงตัดสินใจเดินทางไปต่างประเทศชั่วคราว
 เพื่อให้ทุกสิ่งทุกอย่างที่ลู่ลั่นตัวมันเองลงไปได้ และเพื่อจะแสดงเจตนาอันแท้จริงของตน ด้วย

ปัญหาที่เกิดกับบุตรธิดาเป็นปัญหาที่เกิดจากใจเป็นสำคัญ คู่ต่อสู้ที่แท้จริงของ
 บุตรธิดาไม่ใช่บรรณนิที่เธอสามารถเอาชนะได้โดยง่าย แต่เป็นความรู้สึกพร่องในของ
 ได้มา ซึ่งก่อให้เกิดความทุกข์ ความคลางแคลงใจ และตลอดเวลาที่เธอระทมหนักเห็นว่า
 ต้องการสิ่งใด และพาตัวเข้าไปผูกพันกับสิ่งนั้นดังเช่น

ทุกซ์เพราะความรักของเธอผิดทำนองคลองธรรม เพียงแต่พูดกรองได้
ตระหนักแน่ชัดว่า เธอรักมีลมามีของเพื่อนสนิท เธอก็ได้ประสัภัยถึงความสูญเสียที่ม
ความทุกซ์แอบแฝงอยู่ตั้งศัาบรรยายความในใจของเธอที่ว่า "...อนิจจา...
พูดกรองเพ็งรัฐสัอีกชนิดหนึ่งเตียวนี้เอง รลของความรัก ความไม่ฝันที่มีต่อลามีของ
หญิงอื่น เป็นรลที่คลั่งเพื่อแลบร้อนและมินเมา มีแต่ความไม่แน่ใจ หวาดระแวงลึงอยู่ในลามี
และยามนอน จิตใจของขโมยเป็นอย่างไร จิตใจของพูดกรองก็เป็นอย่างนั้น ใจหนึ่งเปรมปรีดี
ที่ได้ลึงที่ตนอยากได้ อีกใจหนึ่งก็พร่ำพรังต่อกฎหมายบ้านเมืองกฎของสังคม"³⁵

ทุกซ์เพราะไม่ยอมรับเพียงบางส่วน พูดกรองไม่ได้อยากจะแบ่งลามีเพื่อน
เธอไม่ลบัลนหรือยุยงมิให้หย่าจากวรรณรี แต่ก็ไม่ยอมรับความรักที่แบ่งออกเป็น
สองส่วน เธอจึงเตือตร้อนทुरนทुरายด้วยความหิงหวงอยู่ตลอดเวลา ตั้งศัาบรรยาย
ความในใจที่ว่า

...เวรกรรมอะไรอย่างนี้หนอที่ทำให้หล่อนหวงเขาเหลือทน ความรู้สึก
สองฝ่ายต่อลึงกันอย่างล่ำลัลลักรจ้อยู่ภายใน พยายามเอาใจหล่อนไปลั
ใจวรรณรี มินล่ำเร็ลเพียงนาที่ ล่องนาที่ หรือขัวมองล่องขัวมองเท่านั้น
แล้วหล่อนก็ต้องขมข่านไปกับความหิงหวงอื่นโหดร้าย ทำให้หล่อนคิดไม่ตก
เลยว้า เหตุการณ์เช่นนี้จะไปลันลุดลงอย่างไร ในเมื่อทั้งหล่อนและ
วรรณรียังเหลือเวลาอีกยาวนานนักที่จะยื้อแย่งขึงกันและกัน³⁶

ทุกซ์เพราะสังคมลงโทษ พูดกรองเห็นว่ามนุษย์ควรจะได้มีอิสระในตัน
ความคิด ในเรื่องของหัวใจ เพราะฉะนั้นเธอควรจะได้ทำในลึงขึงเธอพอใจ ไม่ว่า

³⁵ กฤษณา อโศกสิน, น้ำเซาะทราย เล่ม 1, หน้า 232-233.

³⁶ กฤษณา อโศกสิน, น้ำเซาะทราย เล่ม 2, หน้า 636.

สังคมจะเห็นด้วยหรือไม่แต่ก็เป็นไปไม่ได้เพราะเธออยู่ในสังคม พุดกรองจึงต้องเป็นทุกข์ เพราะสายตาและเวลาของบุคคลในสังคม ดังคำบรรยายความรู้สึกที่ว่า "...เวลานี้ หล่อนกลัวสังคมกลัวโลกกลัวใบหน้าเก่า ๆ ของคนรู้จักที่เคยทักทายกันอย่างฉาบฉวย แวดตาบนใบหน้านั้นคงจะมองหล่อนอย่างเหยียดหยาม แม่นี่ลึนคิดแล้วขี้อาย ผู้ชายคนเดียวหาไม่ได้ จนถึงกับลงทุนแหย่ตัวเพื่อน"³⁷ หรือคำพูดของเธอเองที่แสดงถึงความเจ็บช้ำกับความคิดเห็นของสังคม เช่น "...คนอื่นมันแหละอยู่หัวใจเรา คนอื่นมันแหละอยู่บนหัวใจเรา คนอื่นอยากให้เราทำอย่างนี้ คนอื่นอยากให้เราเป็นอย่างนั้น เมื่อเราทำหรือเราเป็นไม่ได้ คนอื่นก็ทรมาณเราไม่ให้เรามีความสุข... และ "ส่วนหนทุกขัทรมาณอยู่ทุกวันนี้เพราะคนอื่นขงสน..."³⁸

ทุกข์เพราะความระแวง พุดกรองรักมีอย่างบริสุทธิ์ ด้วยหัวใจ หุ้มเทความรู้สึก ความจริงใจทั้งหมดให้กับความรักครั้งนี้ เธอถือว่าเป็นความรักที่มีค่ามาก แต่เนื่องจากความรักของเธอเป็นความรักที่ผิดรูปผิดรอย ความระแวงจึงเกิดขึ้นได้มากกว่าความรักที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม พุดกรองจึงมีเรื่องระแวงแคลงใจอยู่ตลอดเวลา และเป็นทุกข์อย่างสาหัสเพราะความระแวงนั้นเอง เริ่มต้นด้วยการระแวงว่ามีไม่ได้รักและให้ความสำคัญต่อเธอเท่ากับที่เธอมีให้เขา ทั้งนี้เพราะเขามีภรรยาอยู่แล้ว เมื่อเรื่องเปิดเผยขึ้นก็ระแวงว่าถ้าภรรยานั้นคำขาดให้เลิกระหว่างเธอกับภรรยานี้ เขาอาจจะต้องเลือกภรรยานี้เพราะถ้าเลือกเธอก็จะกระทบกระเทือนไปถึงลูกของเขา ครั้นเธอแน่ใจว่ามีครรภ์ซึ่งเธอจงใจที่จะให้ขึ้นเพื่อที่จะเป็นเครื่องมือในการยึดเขาไว้ตลอดไป และเป็นเครื่องช่วยประกาศด้วยว่าเธอปรารถนาที่จะเป็นของเขาอย่างแท้จริงไม่ใช่เป็น "เกม" อย่างหนึ่งของแม่มายดังที่หลายคนเข้าใจ แต่ปรากฏว่ามีไม่ได้แสดง ความตื่นเต้นตั้งใจเท่าที่ควร พุดกรองจึงอดที่จะเกิดความรู้สึกกลางแคลงและน้อยใจไม่ได้

³⁷ กฤษณา อโศกสิน, น้ำเซาะทราย เล่ม 2, หน้า 661.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 699.

แม้พูดกรองจะมั่นใจว่าตนเองมีศิลปะในการครองใจสามีเหนือกว่าบรรณนิรมาก แต่เธอก็ไม่มั่นใจในใจอันแท้จริงที่ภีมมีต่อเธอโดยเฉพาะในช่วงที่เธอกำลังมีครรภ์ และมีกำลังไม่พอใจ ความสัมพันธ์ของบรรณนิรกับพลตรีทวยหาญ สิ่งที่พูดกรองกลัวที่สุดคือความเขลาที่ตีค่าความใคร่ให้สูง ขึ้นถึงระดับความรัก ซึ่งพูดกรองถือว่าถ้าเป็นเช่นนั้น เธอจะต้องฮุบอายุไปชั่วชีวิต นอกจากนี้พูดกรองยังระแวงว่าจะหมดค่าในสายตาของภีมอีกด้วย

ทุกข์เพราะไม่ต้องการเป็นต้นเหตุ ภีมกับบรรณนิรหย่ากัน พูดกรองรู้ว่าเธอเป็นผู้มาทีหลัง เธอจึงไม่ควรเอาเปรียบบรรณนิรถึงเพียงนั้น ยิ่งไปกว่านั้นพูดกรองเกรงว่าจะเป็นบาปยิ่งขึ้นหากบรรณนิรหย่าไปแล้วไม่ได้รับความลွှ่ยเท่าที่ควร ดังคำบรรยายความคิดของเธอที่ว่า

... หล่อนจึงรู้ว่าหล่อนไม่มีสิทธิ์จะนั่งลง "กิน" คนเดียว ถึงอย่างไร ทะเยอชนมรส หรือแสดงสิทธิ์ในตัว เขาก็ไม่ทำให้หล่อนภูมิใจได้ มิหนำซ้ำกลับจะทรมาณใจไปชั่วชีวิต และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง บรรณนิรจากไปแล้วกับพลตรีทวยหาญ แต่ได้พบความจริงว่าหล่อนไม่สามารถใช้ชีวิตคู่ที่น่าพอใจนั้นได้ด้วยดีอีกแล้ว พูดกรองจะทำอย่างไร บาปปล่อยขบสามซ้อนจนหล่อนต้องนอนล้มตายเพราะบาปกระนั้นหรือ³⁹

การแก้ปัญหาของพูดกรองเป็นไปอย่างผู้มีสติ สืบราวในตัวเอง รู้ความต้องการของตน เข้าใจปัญหา และรู้วิธีแก้ปัญหา ดังนั้นเมื่อถึงวาระที่จะต้องตัดสินใจแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้เด็ดขาด พูดกรองก็ตัดสินใจเลือกทางที่เธอเห็นว่าตนเองได้รับผลดีมากที่สุด แม้จะเป็นหนทางที่ทำให้ตัวเองเจ็บปวด กล่าวคือพูดกรองตัดสินใจไปเสียจากภีมชั่วคราว เพื่อให้ปัญหาระหว่างภีมกับภรรยา จบลงด้วยการพิสูจน์ความต้องการของกันและกันโดยที่เธอไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง อันที่จริงแล้ว พูดกรองมั่นใจว่าภีมกับบรรณนิรไม่สามารถที่จะประสานรอยร้าว

ที่เกิดขึ้นได้อีกแล้วแต่ก็ไม่อยากให้งิมต้องสูญเสียภรรยาไปในขณะที่เขากำลังเสียดาย เพราะจะทำให้ค่าของวรรณรู้งขึ้น เธอจึงขอร้องไม่ให้กิมหย่ากับวรรณรู้ง ส่วนเธอก็รับจากมาในขณะที่ยังมีค่าในสายตาของเขา เพื่อให้เขาได้ตระหนักในค่าของเธอยิ่งขึ้น ดังที่คณหญิงพรรณรายเข้าใจและเขียนจดหมายถึงเธอว่า "ฉันเพิ่งรู้ได้ยี่สิบเอ็ดว่าวิธีที่จะทำให้ทุกคนอยู่กับเราได้นานที่สุดคือทำให้เขาคิดถึงเรา ใฝ่คว้าหาเรา ในยามที่เรายังมีค่า รักเราในยามที่เรายังเป็นที่ยรัก เขาจะรู้สึกเหมือนกับว่าเขาตายแล้วตั้งครึ่งชีวิตเมื่อเราจากไป"⁴⁰ การตัดสินใจครั้งนี้มีผลต่อปัญหาที่ค้างค้ำอยู่ในใจของเธอหลายประการ กล่าวคือเป็นเครื่องพิสูจน์ได้เป็นอย่างดี ว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นนั้นเป็นเพราะความรักเพียงอย่างเดียว เธอไม่เคยปรารถนาเลยไปถึงขั้นฮือแย้งสิทธิ์มาจากภรรยาเขา และการที่เธอไม่ยอมรับรู้เรื่องการตกลงที่จะประสาทรอยรัวหรือการตกลงหย่าจากกันของกิมและวรรณรู้งทำให้เธอหันตนเองจากความรู้สึกเป็นบาปในกรณีที่เขาหย่าจากกัน นอกจากนี้การที่เธอได้ผลจากเหตุการณ์ยุ่งยากไปชั่วเวลาหนึ่งทำให้เธอได้รักษาใจเพื่อที่จะเตรียมตัว เตรียมใจเลือกทางเดินของเธอต่อไป

พูดกรอกลงเป็นตัวละครที่ผู้เขียนสร้างขึ้นมาเพื่อแสดงให้เห็นว่า แม้มนุษย์จะฉลาดเพียงใดก็ตามหากยอมให้อารมณ์ชนะ เหตุผลก็ยากที่จะพาตัวให้หลุดพ้นจากความทุกข์ได้

กิมเป็นตัวละครที่สร้างปัญหาครอบครัวขึ้นมาเพราะอารมณ์ และไม่สามารรถจะคลี่คลายปัญหาให้จบลงได้ก็เพราะอารมณ์อีกเช่นกัน

ผู้เขียนกำหนดให้กิมเป็นสามีที่ภรรยาขึ้นข่มได้อย่างลึบไหว ทั้งนี้เพราะกิมเป็นคนเอาจริง เอาสั่งในการทำงาน และยังมีความรับผิดชอบต่อครอบครัวเป็นอย่างดีแล้วยังมีบุคลิกดี มีลักษณะเข้มแข็ง ลู่ลม เยือกเย็นสมเป็นผู้นำอีกด้วย แต่เป็น

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1196.

ผู้ทำลายความสงบสุขของครอบครัวได้ด้วย อารมณ์รัก อารมณ์หลง อย่างสมเหตุ
 สัมผลในเวลาต่อมา เพราะตลอดเวลาที่ผ่านไปมาชีวิตเขาแทบจะไม่ได้ขึ้นอยู่กับอารมณ์เลย

ในด้านบทบาทที่มีต่อครอบครัว ภีมแต่งงานกับวรรณศรีด้วยความรักและมุ่งมั่น
 ที่จะร่วมกันสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงให้กับครอบครัว ทั้งยังตั้งความปรารถนาไว้ว่า
 จะไม่ให้ภรรยาผิดหวังในตัวเขา ดังนั้นแม้วรรณศรีจะวางระเบียบในการใช้ชีวิตอย่าง
 เข้มงวดกวดขันเอาใจใส่งานและลูกจนไม่มีเวลาให้เขา และเคร่งเครียดเอาจริง
 เอาส่งจนไม่มีอารมณ์หวานหรืออารมณ์ขันเหลืออยู่เลย ภีมก็พยายามที่จะพอใจและให้
 อภัยเพราะเข้าใจเหตุผลของภรรยาดี ในช่วงเวลา 14 ปี แห่งการครองชีวิตคู่ที่ผ่านมา
 ภีมจึง เป็นสามีที่พึงประสงค์ทำให้คำว่ากตเวทิตาว่า "ผ้าที่รีดแล้ว" และเป็นสามีที่วรรณศรี
 เชื่อมมั่นและภาคภูมิใจมาโดยตลอด

อย่างไรก็ตามเวลา 14 ปี แห่งการใช้ชีวิตคู่ก็นานพอที่จะทำให้ภีมเบื่อหน่าย
 ชีวิตประจำวันที่ต้องคร่ำเคร่งตึงเครียด เบื่อหน่ายความไม่มีเล่นหัวอ่อนหวานของภรรยา
 และเบื่อหน่ายความยาวนานที่อยู่ร่วมกันอย่างซ้ำซาก จ้าเจ โดยที่ไม่มีอะไรแปลกใหม่
 ผ่านเข้ามาเลย ความรู้สึกของเขาเป็นดังคำพูดของเขาที่ว่า "... บางทีของอะไรที่อยู่
 ในระเบียบหรือกฎเกณฑ์มากเกินไปนักก็มักจะแห้งผากขาดชีวิตจิตใจ"⁴¹ ภีมเคยพยายาม
 บอกความในใจของเขากับภรรยาบ้างเหมือนกัน แต่วรรณศรีภาคภูมิใจในตัวเองมาก
 จนกระทั่งไม่ยอมรับข้อบกพร่องใด ๆ ดังที่เธอพูดว่า "ก็ไม่เห็นมีอะไรผิดะ สันไม่เคย
 เป็นแม่บ้านที่นอกกรรตนอกรอยเสียที ไฟก็ไม่เล่น เทียนก็ไม่เียว เสริมสวยละก็
 ทั้งยาก สันมีอะไรบ้างที่บกพร่อง ไม่มีเลย"⁴² ประทับกับภีมเป็นผู้ที่ไม่เคยได้

⁴¹ กฤษฎา อโดกสิน, น้ำเซาะทราย เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร: รวมสำลีน,
 2521), หน้า 139.

⁴² กฤษฎา อโดกสิน, น้ำเซาะทราย เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร: รวมสำลีน,
 2521), หน้า 89.

แสดงความรู้สึกหรือความต้องการออกมาให้ปรากฏชัดเจน วรณนรีจึงไม่มีโอกาสได้เข้าใจ และปรับปรุงตัวเอง ความเบื่อหน่ายทวีขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งถึงจุดที่เขาต้องถามตนเอง ว่า " ผู้ชายเกิดมาเพื่อพึงพอใจในเส้นตายที่ภรรยาขีดไว้ให้เท่านั้นเองหรือ"⁴³ ในขณะที่ความเบื่อหน่ายกำลังเกิดขึ้นอย่างรุนแรงนั้น ก็มีเหตุบังเอิญให้ผู้หญิงที่เขา เคยพึงพอใจอย่างมาก ตั้งแต่ได้รู้จักว่าเป็นภรรยาของนาย และได้คบหากันด้วยความชื่นชมตลอดมา เพราะนอกจากจะเป็นภรณานายแล้วยังเป็นเพื่อนสนิทของภรรยาซึ่งเป็นผู้ชักนำภรณามาให้รู้จักกับเขาด้วย เกิดเป็นมายืนทั้งเป็นมายืนที่มีเสน่ห์ จลลิต และที่สำคัญที่สุดคือมีความรู้สึกและต้องการตรงกัน ดังนั้นจึงเกิดเหตุการณ์ที่ทำลายความเชื่อมั่นและความภาคภูมิใจของภรรยาที่มีต่อเขาเสียสิ้น ทั้งยังทำลายความสงบสุขของครอบครัวอย่างไม่อาจจะรื้อฟื้นให้กลับคืนเหมือนเดิมได้

อันที่จริงแล้วก็มีไม่เคยปรารถนาให้เหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้น เขาพยายามหลีกเลี่ยงด้วยการลาออกจากที่ทำงานเดิม เมื่อสามีของบุตรครองสิ้นชีวิตลง เพื่อกันตนเองจากการติดต่อกับบุตรครอง แต่วรณนรีเป็นห่วงกลัวบุตรครองจะเหงา จึงชักนำบุตรครองเข้ามาติดต่อกันใกล้ชิดยิ่งขึ้น ทำให้สามีได้เห็นความว่าเหว่ สับสน ทูรนุรยา เพราะไม่เคยได้พบในสิ่งที่ปรารถนา และรู้ว่าหมดหวังของบุตรครอง เกิดความเห็นใจเข้าใจ และสงสาร ในที่สุดก็มีพ่ายแพ้ต่ออารมณ์ล่อยให้ตนเองกับบุตรครอง ก่อความสัมพันธ์รั้นที่ขลุ่ยขึ้น ความแปลกใหม่ประกอบกับอารมณ์อันอ่อนหวาน เย้ายวน ซึ่งก็มีต้องการจากภรรยา แต่ภรรยาไม่เคยตระหนักถึงนั้นมีอยู่ในตัวของบุตรครองอย่างครบครัน ทำให้วรณนรีหมดความหมายต่อเขาอย่างสิ้นเชิง แม้ว่าภรรยาจะยอมรับกับตนเองอยู่เสมอว่าวรณนรีไม่มีความผิด เพราะหากไม่มีบุตรครอง เขาก็สามารถอยู่กับข้อบกพร่องบางประการของวรณนรี และแม้ว่าเขาจะเห็นแก่ลูกเพียงใดก็ตาม แต่ถ้าจำเป็นต้องเลือกระหว่างภรรยากับบุตรครอง ภรรยาพร้อมที่จะเลือกบุตรครอง ภรรยายินยอมที่จะให้บุตรครอง เป็นผู้ตัดสินใจสำหรับปัญหาทุกเหตุการณ์ อย่างไรก็ตามภรรยา

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 171.

ในจิตใจลงโทษที่มียุติตลอดเวลา เขาพยายามจะตกลงกับวรรณรีด้วยดี แต่เมื่อวรรณรีไม่ยอมตกลงด้วย และพูดกรองก็ไม่ปรารถนาจะให้เขาหย่ากับวรรณรี รัมก็พอใจกับการอยู่ในสภาพที่มีสองบ้าน เพราะถึงแม้ว่าวรรณรีจะไม่ยินยอมมีความสัมพันธ์กับเขาส่วนที่ล่ามภรรยา เขาก็สามารถอยู่กับหน้าหน้าที่ที่พึงมีต่อลูกได้

รัมเป็นผู้ก่อปัญหาขึ้นแต่ปรารถนาให้ผู้อื่นคลี่คลายปัญหานั้น คือรัมต้องการให้วรรณรียอมรับสภาพที่เขาภรรยาสองคน หรือแม้จะไม่ยอมรับก็ขอให้วรรณรีอดทนอยู่ในสภาพเดิมต่อไปเพื่อให้ลูกมีครบทั้งพ่อและแม่ แต่เมื่อไม่เป็นไปดังที่คิด กล่าวคือวรรณรีปลงตกปล่อยวางจากความคิดที่จะยึดเหนี่ยวเขาไว้และต้องการจะหย่าจากเขา ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาล้างผลกระทบต่อเขาโดยตรง รัมจึงไม่พอใจ รัมไม่เอายากให้ครอบครัวต้องแตกแยก ไม่เอายากจะสูญเสียในสิ่งซึ่งเขาเคยเป็นเจ้าของ แม้ว่าเขา ไม่อยากได้แล้วก็ตาม และไม่เอายากหมดความสำคัญสำหรับภรรยา ดังนั้นการที่วรรณรีขอหย่าจากเขาโดยที่มีพลตรีทวยหาญ ผู้ซึ่งเหนือกว่าเขาเกือบทุกด้านคอยรับช่วงคุ้มครองนั้นจึงเป็นสิ่งที่ทำให้เขารู้สึกเสียหน้าและขุ่นเคืองมาก รัมจึงไม่ยินยอมหย่าและพยายามดึงวรรณรีไว้ โดยการหันกลับไปเอาใจใส่เธออีกครั้งหนึ่ง เหตุผลที่แท้จริงซึ่งเป็นเหตุให้รัมพยายามดึงวรรณรีไว้ นั้นเกิดจากอารมณ์อันลึกลับซับซ้อนของมนุษย์ ซึ่งมีทั้งความหวงแหน และริษยาตั้งข้อความที่ผู้เขียนบรรยายความในใจของเขาไว้ว่า

"เหตุผลข้อแรกก็คือผู้หญิงคนนี้เป็นเมียของเขา เมียหรือผัวคือสมบัติอันมีค่าสุดยอดชิ้นหนึ่งของมนุษย์เรา เมื่อสมบัติทำท่าว่าจะหนีไป มนุษย์ทุกคนมีความเห็นแก่ตัวพอที่จะดิ้นไว้อย่างสุดแรงเกิด ไม่ว่าจะดิ้นมาก็รับหรือดิ้นมาเพื่ออยากทราบกันต่อไปอีก ใครบ้างเล่าที่จะปล่อยให้ผัวหรือเมียของตน ถูกบุคคลที่ล้ำมุดคร่ำเอาไปต่อหน้าต่อตา ถ้ายอมก็นับว่าเป็นการยอมให้ถูกตบหน้าอย่างแรงตืด ๆ กันร้อยทีพันที ส่วนข้อสองนั้นเป็นความริษยาในอารมณ์ก็ถ้าชายนั้นมิใช่พลตรีทวยหาญ รัมคงจะไม่มีความรู้สึกขุ่นข้องถึงปานนี้ หล่อนจากเขาไปก็ไปเกิด แต่อย่ามีความเจริญรุ่งเรืองยิ่งไปกว่าครั้งที่อยู่กับเขา เป็นใช้ได้"⁴⁴

⁴⁴ กฤษณา อโศกสิน, น้ำเซาะทราย เล่ม 2, หน้า 1021.

ท้ายที่สุดแม้ว่าภีมจะตระหนักแน่ชัดว่ารอยร้าวระหว่าง เขากับวรรณรีนั้น ไม่สามารถจะประสานได้โดยวิธีใด ๆ อีกแล้ว แต่การสูญเสียบุตรออกไปโดยไม่รู้ว่าจะได้กลับคืนมาหรือไม่ก็นำให้ภีมหันมายึดวรรณรีไว้ในสภาวะของ "ฟางเส้นสุดท้าย"

ในด้านบทบาทที่มีต่อบุตรกรอนั้น ภีมสร้างความสัมพันธ์อันที่ชั่วร้ายขึ้นกับบุตรกรอง ด้วยอารมณ์รัก และหลง ความรักที่ภีมมีต่อบุตรกรอนั้นลึกซึ้งแน่นแฟ้นมาก เพราะเป็น ความรู้สึกที่ละลุ่มมาเรื่อย ๆ เป็นเวลาเนิ่นนานถึง 14 ปี เริ่มต้นด้วยความรู้สึกพึงพอใจ ประสมกับความรู้สึกเสียตายเพราะเธอเป็นภรรยาคนใหม่ของนายเขา ต่อมาเป็น ความรู้สึกยื่นข่มต่อความฉลาดอ่อนหวานและมีอารมณ์ขันซึ่ง เป็นประโยชน์กับเขามาก โดยเฉพาะในยามที่เขาอารมณ์ เศร้า เศียดเพราะทะเลาะกับภรรยา ครั้นเมื่อเธอ เป็นม่าย และมีผู้ติดพันเขาก็เกิดความรู้สึกหวงแหนเธอเพิ่มขึ้นอีกประการหนึ่ง ได้ ตระหนักแน่ชัดว่าเป็นความรักเมื่อต่างเปิดใจแก่กัน ครั้นได้มีความสัมพันธ์อันชั่วร้าย เกิดขึ้นความรู้สึกที่ภีมมีต่อบุตรกรองถึงขั้นหลง เพราะนอกจากบุตรกรองจะมีเสน่ห์หญิง อย่างครบครัน ซึ่งหาได้ยากจากภรรยาเขาแล้ว บุตรกรองยังฉลาดที่จะเข้าถึงอารมณ์ และความรู้สึกของเขาอีกด้วย ในขณะที่วรรณรีแสดงให้เห็นความรู้สึกว่าหวงเขาเหมือนเขา เป็นเครื่องใช้ชิ้นหนึ่งของเธอเท่านั้น บุตรกรองสามารถแสดงให้เห็นว่าเขาเป็นชีวิต จิตใจและวิญญาณของเธอ

อารมณ์รักอารมณ์หลงทำให้ภีมยินยอมให้บุตรกรองเป็นผู้ตัดสินใจขาดทุกสิ่งทุกอย่าง แม้ในเรื่องการหย่าของเขากับภรรยา ทั้งยังยอมแลกกับศักดิ์ศรีและความภาคภูมิใจใน ตัวเอง โดยการรับทุกสิ่งทุกอย่างจากบุตรกรอง แต่ด้วยเหตุที่ภีมไม่สามารถเข้าใจความรู้สึกของบุตรกรองได้ถ่องแท้อย่างที่บุตรกรองเข้าใจเขา ภีมจึงแสดงอารมณ์บางอย่าง ออกมาให้บุตรกรองสะเทือนใจและมองเห็นปัญหาที่จะต้องแก้ไขโดยการจากเขาไป สิ่งที่ ภีมแสดงออกมาโดยไม่คาดคิดว่าจะสร้างปัญหาขึ้นในใจของบุตรกรองคืออารมณ์หวงที่มีต่อ วรรณรี และความรู้สึกเป็นปมด้อยที่เขาอยู่ในสภาพเป็น "ผู้รับ" จากบุตรกรองอยู่ ตลอดเวลา ความรู้สึกดังกล่าวทำให้เขาละอายแก่ใจมาตั้งแต่นั้น แต่ความปรารถนา มีเหนือกว่า เขาจึงพยายามเก็บกดความละอายเอาไว้ ครั้นเมื่อกระทบกับความรู้สึก

สะเทือนใจอย่างรุนแรง จากบุคคลที่เข้ามาช่วงชิงวรรณรีไปจากเขาในลักษณะที่เหนือกว่าเขา ความรู้สึกที่กบกดนั้นจึงระเบิดออกมาดังที่เขาแสดงอารมณ์ที่กบกดกับ พุดกรองอย่างรุนแรงว่า "ทำไมผมจะต้องตื่นขึ้นในคฤหาสน์ของคุณ นั่งสง่าในรถของคุณนอนในห้องที่คุณเคยนอนกับสามีเก่า.. ทำไม... ผมคิดอย่างนี้มานานแล้วคุณกรอง ทุกวันนี้ผมไม่มีความภาคภูมิใจ.. ผมทนล่ายตาเหยียดหยามของไอ้หมอนั้นไม่ได้ มันบอกด้วยสายตาว่า มันเหนือกว่าผมทุกประการ ผมดีแต่เกาะผู้หญิงกิน แต่มันจะช่วยเหลือเยียวยาเก่าของผม"⁴⁵

การจากของริมกับพุดกรองก็เหมือนกับเหตุการณ์ที่ถูกต้อนที่เกิดขึ้นกับเขาและเรอ กล่าวคือพุดกรองเป็นผู้ตัดสินใจ ส่วนริมมีหน้าที่รับผลจากการตัดสินใจของพุดกรอง นั่นคือการจากไปโดยไม่มีกำหนดกลับของพุดกรอง ทำให้เขาตระหนักถึงคุณค่าของเธอ ดังที่เธอต้องการ ทั้งยังมีผลให้เขาต้องกลับไปอยู่บ้านเก่า ในสภาพที่ไม่มีพุดกรองเพื่อพิสูจน์ความต้องการที่แท้จริงของตนเอง และเหตุการณ์ระหว่างเขา กับพุดกรองจะดำเนินไปอย่างไรต่อไปอีก ก็ขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจของพุดกรองอีกเช่นกัน

ริมเป็นตัวละครที่ผู้เขียนสร้างขึ้นมา เพื่อแสดงให้เห็นว่าบุคคลที่มีความรับผิดชอบ ต่อครอบครัวอย่างดีเยี่ยมมาเป็นเวลานาน และประพฤติตัวอย่างมีเหตุผลมาโดยตลอด อาจจะทำแพ้อันตรายของอารมณ์ สร้างปัญหาให้กับครอบครัวได้ หากมีเหตุและปัจจัยที่เหมาะสมซึ่งสอดคล้องกับข้อความที่ผู้เขียนกล่าว เน้นเป็นความคิดของตัวละครตัวนี้ว่า "มนุษย์เราอยู่ด้วยอารมณ์แท้ ๆ อารมณ์ขิง อารมณ์รัก อารมณ์หลง เหตุผลเป็นเพียง ส่วนประกอบ มันจะมีค่าตามความหมายของมันก็ต่อเมื่อยังไม่มีการใช้อารมณ์ ถ้า อารมณ์เกิดขึ้นเมื่อใด เหตุผลก็มักจะต้องถอยร่นพ่ายแพ้อย่างไม่มีประตุลล์ อารมณ์ในที่นี้ หมายถึง กิเลสตัณหา การที่มนุษย์ปุถุชนจะเอาชนะกิเลสตัณหาเป็นสิ่งที่ยากยิ่ง ด้วยเหตุนี้มนุษย์ จึงพ่ายแพ้ต่อระโนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 979-980.

⁴⁶ กฤษณา อโศกสิน, น้ำเซาะทราย เล่ม 2, หน้า 460.

เรื่อง น้ำเข่าทราย กฤษณา อโศกสิน ต้องการจะเน้นให้เห็นว่า กีเลสตั้มหา มีอำนาจเหนือปุถุชนธรรมดา ๆ เป็นสิ่งที่ทุกคนต้องมี トラบไตที่ยังเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสาร มีอยู่หลายตอนในเรื่อง น้ำเข่าทราย ที่ กฤษณา อโศกสิน พยายามเน้นเกี่ยวกับกีเลสตั้มหา ของมนุษย์ เป็นระยะ ๆ คือ

แต่ถึงยังไงฉันก็ไม่มีวันจะหนีจากโลกนี้ไปสู่โลกที่สะอาดสะอ้านนั้นได้
ฉันรู้ว่า ฉันยังเต็มไปด้วยกิเลสกล้า ผมไม่แปลกใจหรือขอ้นั้น ถ้าคุณ
บอกว่าคุณกิเลสบางเสียวอีก ผมจะแปลกใจ⁴⁷

และ

ก็มีบิบบมือหล่อนเป็นระยะ ๆ และพูดกรองก็บิบบมือเขาตอบแทนเช่นกัน
กาลเวลาหลังไหลเข้ามาอยู่ในมือฉัน 18 ปี ใครจะเชื่อว่าเขาคิดอะไร
กับหล่อนตลอด 18 ปี มันอาจจะไม่ใช่ความหมายมันบิบบมือที่จะได้หล่อนมาเป็น
กรรมสิทธิ์ แต่มันก็เป็น ความปรารถนาของสัตว์โลก เมื่อได้พบสิ่งที่ต้องตาต้องใจ⁴⁸

และ

...โลกจะเป็นอย่างไร สงบเกินไป เหลียวไปทางไหนก็มีแต่คนที่รู้สึกพอ
อย่างกระนั้นเลย สับคู้กันเสีย แล้วมนุษย์หญิงชายก็ต้องร่ำร้องหาสิ่งที่ตนใฝ่ฝัน
โลกจึงจะเป็นโลกมี กีเลสตั้มหา เป็นน้ำเชื่อมหล่อเลี้ยงสังสารวัฏต่อไปอย่าง
ไม่มีวันจบ มีรสเปรี้ยว หวาน มัน เค็ม เผ็ด ร้อน มีความทะยานอยาก เป็น
เครื่องกระตุ้นให้เล่นหาในรสเหล่านั้น ติดข้องอยู่เหมือนแมลงวันที่หลงบินเข้าไป
ประตักประเดิดอยู่ในสายใยของแมลงมุม ศีลธรรมเป็นเรื่องที่แลเห็นอยู่ข้างหน้า
ไกลลิบ เป็นแสงสีที่วิเศษที่สัตว์โลกอุทานอยู่เสมอว่าตนเองปรารถนา หากแต่
ขาดบุญอันจะไขว่คว้าเอาแสงสว่างรัศมีนั้นมา โลมไล้คุ้มครอง ดวงจิตให้ปราศจาก
เสียซึ่งสิ่งปฏิญ

ใช้ว่าพูดกรองจะใจบาปหยาบซักฉันไม่คำนึงถึงเสียเลยเมื่อไหร่ว่าบุรุษนั้นเป็น
กรรมสิทธิ์ของสหาย แต่นั่นแหละ อำนาจความทะยานอยากมีแรงกล้า อย่างน้อยๆ

⁴⁷ กฤษณา อโศกสิน, น้ำเข่าทราย เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร: ประพันธ์สำนักพิมพ์, 2515), หน้า 193.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 209.

ก็แรงกว่าอำนาจมโนธรรม มนุษย์ยกย่องตนเองว่าเป็นสัตว์ประเสริฐ มีศีลธรรม เป็นเครื่องค้าจนดวงตา ดวงใจก็จริงอยู่ แต่สัญชาตญาณแห่งความเห็นแก่ตัวนั้นก็ร้ายกาจจนเกินกว่าจะกดให้จมลงได้ด้วยศีล สิ่งใดที่ตนรัก ตนปรารถนา ตนก็คิดจะยื้อแย่ง และกระทำการด้วยอุบายต่าง ๆ เพื่อเอาสิ่งนั้นมาเป็นของตน พุดกรองกำลังตกอยู่ในภาวะดังกล่าว⁴⁹

และ

น้ำใจมนุษย์ไม่ใช่ไม่มีใครสามารถจะนำหมดตอกให้มันอยู่เป็นรูปรอยเดียวกันได้ ตั้งแต่เกิดจนตาย มันต้องการเป็นเล่นเชือกซึ่งยึดหยุ่นได้ตามกาล มันมีรัก มีหลง มีโลภ และมีความกระหายใคร่พบสิ่งที่อัศจรรย์อันไปเป็นกฎเกณฑ์ มันต้องการแสงสว่างประดาผีในจักรวาล มันต้องการจะผจญไปยังสายใย ซึ่งทำให้มันติดข้องและรู้วาระแห่งความติดข้องเป็นสันไต มันดิ้นรนถ้าจะบังคับให้มันอยู่นิ่ง มันจะกระเลือกกระส่นหากว่ามันไม่ได้เสฟ เชื้อไฟอันเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงให้ชีวิตของมันยืนยง พุดกรองเป็นตัวแทนของมนุษย์จำพวกหลัง มันอยู่ในโลกนี้ ได้เพราะกิเลสตัณหา ถ้าไม่มีตัวนี้เสียสันก็เฉาตาย⁵⁰

และ

อันมนุษย์เรามีชีวิตขึ้นอยู่กับพุทธวัจนะอย่างแท้จริงคือ มีเกิด ก็มีดับ มีเจริญ ก็มีเสื่อม หิวแล้วอิ่ม อิ่มแล้วก็หิวอีก วนเวียนกันอยู่เช่นนี้ไม่รู้จบสิ้น⁵¹

นอกจากน้ำเสียงของ กฤษณา อโศกสิน ที่แสดงความเห็นใจตัวละครอันเป็นตัวแทนของปุถุชนแล้ว กฤษณายังชี้ให้เห็นว่า ปัญหาหรือความทุกข์ในโลกมนุษย์นั้น นอกจากจะเกิดจากตัณหาของมนุษย์แล้วดังตัวอย่างที่บรรยายไว้ข้างต้น ยังเกิดขึ้นเพราะกรรม . จะเห็นได้จากคำพูดของพุดกรองว่า

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 239-240.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 460.

⁵¹ กฤษณา อโศกสิน, น้ำเซาะทราย เล่ม 2, หน้า 263.

เป็นกรรมของดิฉันเองค่ะ

ฉันก็เชื่อเรื่องกรรม และเชื่อเรื่องทุกข์สุขของมนุษย์ด้วยนะคะ 52

ตัววรรณรีเอง ก็เชื่อว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้น มีสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากกรรม
ดังคำพูดที่ว่า

แต่ก็อยู่ที่นิสัยของบุคคลอีกเหมือนกัน วรรณรี เอ๋ขึ้นบ้าง อยู่ที่เหตุการณ์
สิ่งแวดล้อม แล้วยังกรรม

ลงท้ายก็กรรมอีกเช่นเคย พงษ์สันิตล่ายหน้า เมื่อไหร่จะเลิกโทษเวรกรรม
เสียทีนะ

มันเป็นสิ่งมองไม่เห็น แต่ก็น่าคิด เราไม่ได้พูดลอย ๆ ขึ้นเองหรอกนะ พุทธคำสอน
ก็สอนให้เชื่อกรรม คือ การกระทำทั้งเบื้องหลัง เบื้องนี้ และเบื้องหน้า มันมีส่วน
ฉีกให้ผีเรื่องราวยักษ์โตได้ทุกเมื่อ พลตรีทวยหาญ ชี้แจง เพราะฉะนั้นตัวเรา
เองมีส่วนสำคัญมากที่จะทำกรรมให้ยึดเยื้อบานปลายออกไปหรือจะทำให้กรรมนั้น
สงบ ง่ายลง ลึกลง 53

จะเห็นได้ว่าในเรื่อง น้ำเซาะทราย กฤษณา อโศกสิน เริ่มให้ความสำคัญ
ของกรรมปัจจุบันมากกว่าที่จะอ้างแต่กรรมเก่าแต่อย่างเดียว ดังคำพูดของพลตรีทวยหาญ
ข้างต้น เป็นการยืนยันทัศนคติทางพุทธปรัชญาได้อย่างถูกต้อง กล่าวคือ มนุษย์มีสิทธิที่จะเลือก
กระทำกรรมหรือไม่เลือก สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้น เนื่องจากมนุษย์เป็นผู้กำหนดที่จะทำให้เกิด
ขึ้นหรือไม่ เป็นการเน้นกรรมปัจจุบันว่ามีความสำคัญกว่ากรรมเก่า

จะเห็นได้ว่าการที่ผู้ตรวจและมิยอมให้อารมณ์ชนะ เหตุผลทำให้ยากที่จะ
หลุดพ้นจากความทุกข์ได้ เมื่อกิเลสตัณหาเข้าครอบงำคนทั้งสอง ทำให้คนทั้งสองต้องร่วมมือ
กันหาความผิดอย่างใหญ่หลวง คนหนึ่งทำผิดต่อภรรยาและลูก อีกคนหนึ่งทำผิดต่อเพื่อนรัก
และผิดต่อกฎเกณฑ์ของสังคม การกระทำ(กรรม) ที่ทั้งสองร่วมกันสร้างขึ้นก่อให้เกิดวาท

52 เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

53 เรื่องเดียวกัน, หน้า 583.

แก้จิตใจของคนทั้งสอง มโนธรรมได้ลงโทษมิเพราะมีพระมหากษัตริย์ว่า วรรณศรีไม่มีความผิด หากไม่มีพุดครอง เขาก็ทนอยู่กับความบกพร่องของวรรณศรีได้ ลักษณะนิสัยของวรรณศรี เป็นสิ่งธรรมดา ๆ ซึ่งมนุษย์จะมีความสมบูรณ์พร้อมในตัวเองไม่ได้ ความไม่พร้อมนี้ จะรุนแรงขึ้นเมื่อต้องใจชีวิตคู่ร่วมกับบุคคลอีกบุคคลหนึ่ง คือภรรยาตัวเอง และสภาพของภรรยา ในตอนใกล้จะจบเรื่อง ภรรยาสูญเสียพุดครองโดยไม่รู้ว่าจะได้กลับคืนมาหรือไม่ ทำให้ภรรยาหันมายึดวรรณศรีไว้ในลักษณะฟางเส้นสุดท้าย ในขณะที่วรรณศรีปลงตกและเป็นคำขาด ขอหย่ากับภรรยา ทำให้ภรรยาทุกข์ทรมานใจในการที่ทั้งพุดครองและวรรณศรีต่างก็ไปจากเขา เท่ากับว่าภรรยาไม่เหลือใครสักคนเดียว พุดครองต้องปรับสภาพทางใจโดยตกอยู่ในความทุกข์ทรมาน ในลักษณะที่ไม่สามารถแย่งภรรยาจากวรรณศรีได้ เพราะไม่ต้องการทำลายครอบครัวของเพื่อนรัก แต่ก็กินไม่ได้กับความรักที่ถูกแบ่งปันไปแม้ว่าตนเองจะมาทีหลังก็ตาม ทำให้เห็นว่าการได้มาด้วยความไม่ถูกต้องนั้นนำมาซึ่งความทุกข์ทรมานเสมอ แต่ผู้ที่ได้รับวิบากกรรม อย่างมากที่สุดจากการกระทำของภรรยาและพุดครองก็คือ ลูก ๆ ของภรรยาและวรรณศรี ซึ่งต้องพลอยรับวิบากจากการกระทำของพ่อ เมื่อพ่อแม่ไม่ลงรอยกัน บรรยากาศในบ้านจึงตึงเครียด ทำให้ลูกหงอยเหงา ไม่มีความสุขดังเมื่อก่อน จากตัวอย่างข้างต้นทำให้เห็นว่า ตราบใดที่มนุษย์ปล่อยให้อารมณ์เลวร้ายมีอำนาจเหนือความถูกต้องเหมาะสมแล้ว ตราบนั้นวงล้อแห่งกรรมคือ วิบาก 3 อันได้แก่ กิเลส กรรม และวิบาก ก็จะหมุนเวียนไปไม่มีที่สิ้นสุด

เรื่องเมียบลวง ปัญหาที่เล่นเอ่เกิดจากความขัดแย้งระหว่างภรรยา กับภรรยา ซึ่งส่งผลให้เกิดความขัดแย้งภายในจิตใจของตัวละครตามมา กล่าวคือ ดร.อนิรุทธิ์ ศิลปวิทย์ เป็นบุคคลที่ปล่อยใจตนเองตกเป็นทาสของกิเลสตัณหา กามารมณ์ จึงสร้าง ความขมขื่นให้แก่ภรรยาและสร้างความแตกร้างในครอบครัวขึ้น

ดร.อนิรุทธิ์ เป็นสามีในแบบฉบับที่กฤชณา อโศกสินสร้างให้เป็นตัวกำหนด ปัญหาให้เกิดกับภรรยา ซึ่งมักจะมีลักษณะดังที่กล่าวแล้วคือ มีบุคลิกดี มีฐานะทาง เศรษฐกิจดี มีความรู้สูง มีชาติตระกูลดีและมุ่งแสวงหาความสำเร็จให้แก่ชีวิต อย่างเต็มที่ ลักษณะนิสัยของตัวละครตัวนี้มีความสำคัญต่อเหตุการณ์ในเรื่องตลอดเวลา ซึ่งให้เห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับตัวละครสำคัญเป็นระยะ ๆ

เพื่อที่จะให้โครงเรื่องและแก่นเรื่องเป็นไปตามที่ผู้เขียนมุ่งจะเสนอ ผู้เขียน
จึงกำหนดให้ ดร.อนิรุทธิ์ มีรายละเอียดที่เกี่ยวกับบุคลิกและลักษณะนิสัยหลายประการ
ซึ่งผู้อ่านช่วยให้มีเหตุการณ์นอกใจบรรยายอยู่ตลอดเวลา กล่าวคือ ดร.อนิรุทธิ์
เป็นชายหนุ่มที่มีบุคลิกดี ผิวดำ ปราดเปรี้ยว และเป็นที่ติดเนื้อฟิงใจของเพศตรงข้าม
ยิ่งไปกว่านั้นยังมีลักษณะนิสัยที่แสดงความเจ้าชู้กหลายประการคือ เป็นคนปากหวาน
เอาใจเก่ง รักสนุก เจ้าสำราญ ทนความซ้าปากหรือหยุดนิ่งของชีวิตไม่ได้
ต้องการความแปลกใหม่อยู่เสมอ มีชีวิตจิตใจที่ตื่นอยู่ตลอดเวลา ถือเอาความพอใจ
ของตนเป็นใหญ่ ต้องการแสวงหาความสุขให้ตนเองโดยไม่มีขอบเขต รักความฉาบฉวย
สะดวกสบาย เชื้อมั่นในเสน่ห์และคุณสมบัติของตนเอง และพ่ายแพ้ต่อความจงรักภักดี
จริงใจของผู้หญิงที่มีความสัมพันธ์ด้วย แต่ในขณะที่เดียวกัน ดร.อนิรุทธิ์ก็เป็นสามีที่เป็น
ที่ภาคภูมิใจของภรรยาทั้งในด้านชาติตระกูล การศึกษา หน้าที่การงานฐานะ และ
นิสัยใจคอ

ในด้านบทบาทนั้นผู้เขียนกำหนดให้ ดร.อนิรุทธิ์เป็นสามีที่ไม่มีข้อบกพร่องใด ๆ
ในหน้าที่ของสามีนอกจากการประพฤตินอกใจภรรยา กล่าวคือ นอกจากจะเป็นผู้นำที่ดี
สนใจในความทุกข์ของภรรยาอย่างจริงจัง ให้คำปรึกษาแนะนำตามโอกาสอันควร
แสดงความภาคภูมิใจและยกย่องเสมอแล้ว ดร.อนิรุทธิ์ ยังสามารถผูกใจภรรยาด้วย
อารมณ์อันละเอียดละไมและเอาใจใส่ในสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ชวนให้ประหลาดใจซึ่งหา
ได้ยากจากผู้ชายโดยทั่วไป อีกด้วย ดร. อนิรุทธิ์เป็นสามีเจ้าชู้ซึ่งภรรยาพร้อมที่จะ
ต่อสู้เพื่อรักษาไว้เป็นของตนเองอย่างเต็มความสามารถ ดังที่ ดร. วิกันดา ราชพิงกับ
ตัวเองว่า

ฉันยอมรับว่าฉันเยือกเย็นและใช้ความคิดลุ่มลุ่มเสมอกับการต่อสู้
เรื่องสามี ฉันรักที่จะต่อสู้ เพราะเขาให้กำลังใจในการต่อสู้
ของฉัน นอกจากเรื่องอารมณ์เล่นหาที่ไม่ยอมหยุดนิ่งของเขาแล้ว
ดร. อนิรุทธิ์สามีของฉันเป็นผู้ขายนำรักที่ผู้หญิงแทบทั้งนั้นพึงปรารถนา
ฉันจึงไม่แปลกใจเลยที่เขาสามารถจะผูกใจสตรีแทบทุกชั้นทุกวัยไว้ได้

เพียงเพิ่ง เริ่มสนทนาไม่ถึงชั่วโมง เรื่องหย่านั้นหรือเป็น เรื่องที่ไม่เคย
อยู่ในสมองของฉันทน์ เพราะฉันทน์คิดว่าแม่ฉันทน์จะหย่าจากเขาไปแล้ว⁵⁴
ฉันทน์หรือจะพานพบผู้ชายที่เกือบจะเพียบพร้อมอย่างเขาได้อีก

ได้กล่าวแล้วว่า ดร.อนิรุทธิ์เป็นสามีที่มีข้อบกพร่องเพียงประการเดียวคือ
การประพฤตินอกใจภรรยา. ดร.อนิรุทธิ์จึงมีความสัมพันธ์กับผู้หญิงอื่น ๆ อยู่
ตลอดเวลาเพราะเขาถือว่าผู้หญิงเหล่านี้ช่วยทำให้ชีวิตเขามีรสชาติยิ่งขึ้น ดังที่เขา
พูดกับ ดร.วิกันดาว่า "ชีวิตผมจะสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อมีทั้งเมีย ลูก และนางบำเรอ"⁵⁵
ด้วยเหตุที่ ดร.อนิรุทธิ์ถือว่าผู้หญิงที่เขามีความสัมพันธ์กับผู้ชายด้วยนั้นเป็นเพียงของเล่นของเขา
เขา ดังที่เขาพูดกับ ดร.วิกันดา ว่า " ผู้หญิงเป็นของเล่นของผม... ผมกล้าพูดได้
เต็มปากที่เดียวว่าผู้หญิงทุกคนวันคุณ..."⁵⁶ ดังนั้นเขาจึงไม่เคยรังเกียจว่าเป็นใคร
อยู่ในระดับไหน หรือชั้นไหน ดังที่เขาพยายามที่จะทำความเข้าใจในเรื่องนี้กับ
ดร.วิกันดา เสมอว่า "ผู้ชายนอนได้กับทุกคนที่เขาพอใจ... โลกไม่ถือว่าเป็น
เรื่องเสียหาย..."⁵⁷ และด้วยเหตุดังกล่าวผู้หญิงระดับต่าง ๆ จึงผ่านเข้ามาในชีวิต
ของเขาอย่างมากมาย อาทิ นางคราญหญิงคนเลิฟตามร้านอาหาร นวลพีเลี้ยงของลูก
ในบ้าน จนกระทั่งถึงอรอินทร์ แม่ม่ายสาวสวยเล่นที่ ซึ่งมีหลายสิ่งหลายอย่างที่เป็น
ที่ลุ่มตา ลุ่มใจ ลุ่มอารมณ์ของเขา ไม่ว่าจะเป็นเล่นที่ในตัว รสนิยม อารมณ์ หรือ
ทัศนคติในการดำเนินชีวิต แต่ถึงแม้ว่าอรอินทร์จะมีคุณสมบัติหลายประการที่สามารถ
ผูกมัดใจเขาได้ถึงขั้น "หลง" ก็ตาม ดร.อนิรุทธิ์ ก็ยังคงต้องการคนใหม่อีกต่อไป
เรื่อย ๆ ดังนั้นผู้หญิงที่เขาสนใจบุคคลต่อไปคือ นุติสาวน้อยผู้มีลักษณะตรงกันข้าม
กับอรอินทร์ ด้วยความซื่อบริสุทธิ์และไร้เดียงสา ซึ่งผู้หญิงเหล่านี้มักจะมีความรัก
ภักดีต่อเขาอย่างจริงจังเสมอ

⁵⁴ กฤษณา อโศกสิน (นามแฝง), เมียหลวง, หน้า 105.

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 472.

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 148.

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

ส่วนบทบาทของเขามิได้อธิบายที่เขามีความสัมพันธ์ส่วนตัวด้วย ก็เป็นไปอย่างจริงจังคือไม่ได้ปิดบังสภาพอันแท้จริงเกี่ยวกับครอบครัวของเขา ไม่หลอกลวงเพื่อประโยชน์ของตนฝ่ายเดียว แต่แสดงเจตนาให้ปรากฏชัดเจนเลยว่าเขาส่งเสริมจะให้บุคคลเหล่านั้นได้แค่นั้น ดังที่เขาเล่าถึงความสัมพันธ์ของเขากับอรอินทร์ให้ ดร. วิกันดาฟังว่า "เขาเองก็ไม่ปรารถนาจะยื้อแย่งผมไปจากคุณหรอก เขาต้องการเพียงแค่นี้เท่านั้น เพราะผมก็บอกเขาแล้วว่าถึงยังไง ๆ เขาก็ไม่สามารถทำให้เราแยกกันได้ ไม่ว่ากรณีใด ๆ แต่ดูเหมือนเขาก็จะเข้าใจดีโดยไม่ต้องอธิบายนาน"⁵⁸ หรือจากคำบอกเล่าของนุติที่ว่า "อาจารย์บอกว่าจะให้อาจารย์จดทะเบียนกับหนูนะ ไม่ได้หรอก อาจารย์สั่งเสียหนูได้ แต่จดทะเบียนไม่ได้"⁵⁹ ดร. อนิรุทธภักคภูมิจิ ผู้หลงรักเขาอย่างจริงจัง เขาต้องการความรักเหล่านี้สิ่งไม่เคยคิดที่จะสละใครอย่างใจดำหลังจากที่ล่มปรารถนาแล้ว แม้ว่าจะจะเป็นเพียงหญิงคนใช้ในบ้านอย่างนวล ซึ่งนวลเองก็มั่นใจในหน้าใจของเขามาก ดังคำพูดที่แสดงถึงความมั่นใจว่า "...หนูมีแต่ความซื่อสัตย์ จงรักภักดีคุณผู้ชายเป็นคนมีศีลสัตย์ เขาจะไม่ไล่คนที่รักเธอดอกคะ"⁶⁰ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อรอินทร์ผู้ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเธอได้ทุ่มเททุกสิ่งทุกอย่างเพื่อเขา ดร. อนิรุทธเข้าใจและเห็นใจเธอดี ดังที่เขาพูดกับ ดร. วิกันดาว่า "...เขาฝันมากเกินไป... แต่ผมก็ส่งสารความจงรักภักดีของเขา..."⁶¹ และ "ความจริงผมจะผลักเขาออกไปเสียก็ได้เพื่อคุณ... แต่ผมก็ส่งสาร เห็นใจเขาเกินกว่าจะทำอย่างนั้น"⁶² แต่ ดร. อนิรุทธก็ยังคงสนใจที่จะแสวงหาผู้หญิงอื่น ๆ อีกต่อไป ทั้งยังชอบที่จะยั่วให้ผู้หญิงที่หลงรักเขาหึงหวงในตัวเขา และเล่นกับอารมณ์ชนิดนั้น ดร. อนิรุทธมั่นใจในเสน่ห์ของตนเองมาก จนกระทั่งได้พบว่าผู้หญิงบางคนอาจจะหึงจนขาดสติ สติสิ้นใจ ทำร้ายผู้ที่ทำให้ตนเสียบ้าได้ เช่น อรอินทร์ ตรงกันข้ามกับผู้หญิงบางคนให้ความสำคัญกับความรักที่มีต่อเขามากถึงขนาดทำลายชีวิตตนเองได้อย่างนุติ ซึ่งจัดเป็นอันตรายต่อการเสี่ยงมากทั้งสองลักษณะ ทำให้ความทะนงในเสน่ห์ตัวเองของเขาค่อนข้างมาก

58 เรื่องเดียวกัน, หน้า 291.

59 เรื่องเดียวกัน, หน้า 173.

60 เรื่องเดียวกัน, 319.

61 เรื่องเดียวกัน, หน้า 661.

62 เรื่องเดียวกัน, หน้า 663.

แม้ว่า ดร.อนิรุทธิ์จะสร้างความสัมพันธ์อันดีกับใครก็ได้โดยไม่เลือก หากเกิดความพึงพอใจ แต่ในด้านคู่ครองแล้ว เขากลับพิถีพิถันเลือกเพื่อนอย่างลึกซึ้ง ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่าง ดร.อนิรุทธิ์กับคู่ครองคือ ดร. วิกันดา จึงเป็นความสัมพันธ์ที่มีพื้นฐานหนักแน่นมั่นคงอย่างผู้รู้ถึงความสำคัญซึ่งกันและกัน ดังที่เขาแสดงทัศนคติในเรื่องนี้กับ ดร.วิกันดาว่า "...คนที่เลือกพูดโดยคำนึงแต่วันนี้เคยเสียใจกันมามาก ต่อมากแล้ว ผมเป็นคนออกจะขี้โอ้ เพราะฉะนั้นผมก็ไม่ชอบที่จะเห็นตัวเองเดินคู่ไปกับ ยายอะไรพื้น ๆ คนหนึ่งในขณะที่เราใหญ่โตขึ้นมา จนเป็นที่ยกย่องกล่าวขวัญ คู่ของผม ต้องเหมาะสมกับผม ทั้งยามที่ผมยังต้อยและยามที่ผมดีเด่น ... เพราะฉะนั้น วิ ไม่ต้องตกใจคุณก้าวขึ้นบันไดมาจนสุดยอดลั่นหน้าผู้หญิงหลาย ๆ คนแล้ว คุณลงยืนอยู่ที่นั่นด้วยความภาคภูมิใจ เชื้อมันและมองลงไปดูผู้หญิงอื่น ๆ อย่างดูมดดูปลวก ตัวของคุณไม่มีวันจะถึง เอมมดปลวกขึ้นมาใส่บนหัวของเขา เป็นอันขาด"⁶³

ความคิดนี้ของเขาจะเห็นได้อย่างแจ่มชัดในทุกบททุกตอน ไม่ว่าจะโดยคำพูดหรือการกระทำ ดังที่เขาพยายามจะอธิบายย้ำอีกครึ่งหนึ่งเมื่อ ดร.วิกันดา ขอแยกทางกับเขาชั่วคราวว่า

โธ่ วิ คุณช่างไม่เข้าใจอะไรเลยเลย ความเป็นผัวเมียไม่ใช่

ความอยากกลาบฉวยเหมือนเวลาอยากของเปรี้ยวหรืออกคุณมันลึกซึ้ง ยิ่งกว่านั้น มันรวมไว้ทั้งสติปัญญา ความคิดอ่าน รับผิดชอบ ความนับถือ ยกย่อง เทอศทูนบูชา คุณคิดว่าลุ่ม ๆ จะพอสำหรับยึดคนเอาไว้ได้ชั่วชีวิตหรือ ถ้าคนคนนั้นไม่มีสิ่งที่คุณพูดถึงให้เรา ต็มกินในดวงความคิดบ้างเลย...⁶⁴

⁶³ กฤษณา อโศกสิน, เมียหลวง เล่ม 1, หน้า 121.

⁶⁴ กฤษณา อโศกสิน, เมียหลวง เล่ม 2, หน้า 936.

แต่แม้ว่า ดร.อนิรุทธิ์ จะรักใคร่และภาคภูมิใจในตัวภรรยาของเขา
 เพียงใด และไม่เคยที่จะยกตำแหน่งภรรยาและมารดาของลูกให้ใครอีกเลยก็ตาม
 ดร. อนิรุทธิ์ก็ไม่อาจละยอมให้ชีวิตขาดผู้หญิงอื่น ๆ ได้ดังที่เขาบอกกับ
 ภรรยาของเขาว่า "คุณเองก็เข้าใจอยู่แล้วนี่ว่า ผมเป็นอย่างนี้... เป็น
 อย่างนี้มาตั้งแต่เด็กดาบรรพ์ เวลาที่ปี ลูกก็คนก็ไม่เคยเปลี่ยนผมได้...⁶⁵ เขาจึง
 พยายามที่จะให้ภรรยายอมรับความเป็นตัวของเขา เข้าใจความรู้สึกและความต้องการ
 ของเขา และให้อภัยในความบกพร่องข้อนี้ของเขาให้ได้ ดังที่เขาพยายามจะอธิบาย
 และให้ความมั่นใจกับเธอเสมอมา เช่น "...คุณจะบังคับตัวคุณให้อยู่กับคุณคนเดียว
 ทุกวัน ทุกคืน จนตลอดชีวิตไม่ได้ วิ เข้าใจเสียใหม่ ... นี่เรากำลังพูดถึงกฎธรรมดา
 ของโลกก็ยชานนะ ไม่ได้หมายถึงสุนทรียของความรักที่สูงกว่านั้น ถ้าคุณไม่รู้สักแบ่งแยก
 "ชั้นของอารมณื ไม่รู้สักแบ่งแยก ชนิดของลำสัตว์ คุณก็ต้องหน้ามืดตามัวอยู่อย่างนี้
 ไม่รู้จบ"⁶⁶ หรือ "คุณก็รู้ว่าผมเป็นคนรักสนุก ชอบความสำราญ และทนความหยุดนิ่ง
 ของชีวิตไม่ได้ ถ้าคุณรู้ คุณเข้าใจ และคุณไม่ถือ ผมรับรองว่าจะไม่มีอะไรกระทบ
 กระเทือนชีวิตคู่ของเราเลย"⁶⁷ ดร. อนิรุทธิ์ต้องการให้ภรรยาไว้วางใจว่าเขา
 ยกย่องเธอเหนือหญิงอื่นใด ที่เขามีความสัมพันธ์ด้วยเสมอ ดังคำพูดที่เขามักจะพูดย้ำ
 ให้เธอเข้าใจว่า "วิ ... ผมไม่เห็นใครดีไปกว่าคุณนะ... ผมลำบากได้ว่า
 ชีวิตของผม ผมไม่เคยคิดว่าผมจะดึงผู้หญิงคนไหนมาวางแทนคุณได้...⁶⁸
 แม้ในขณะที่เขากำลังอยู่ในอารมณ์ "หลง" อรอินทร์ เขาก็ยังย้ำกับภรรยาว่า

⁶⁵ กฤษณา โอโคกลิน, เมียบลวง เล่ม 1 , หน้า 148.

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 71.

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 173.

"... ผมนะ อยากให้คุณสบาย ๆ และไม่พลุ่งพล่านไปกับอารมณ์หลุกหลิกของผม ผมไม่อยากแลกคุณกับอารมณ์เหล่านั้น ไม่ใช่อารมณ์สร้าง"⁶⁹ ไม่แต่เพียงคำพูดเท่านั้น ในด้านการกระทำ ดร.อนิรุทธิ์ก็พิสูจน์ให้เห็นว่า ไม่มีผู้หญิงคนใดที่เขามีความสัมพันธ์ ด้วย มีคำพ้อที่จะเป็นภรรยาของเขาได้นอกจาก ดร.วิกันดา ทั้งนี้เพราะแม้ว่าเขา จะหย่ากับภรรยาตามที่เธอต้องการแล้ว เขาก็ไม่ยอมจดทะเบียนสมรสกับใคร แต่ ตั้งใจจะเริ่มต้นใหม่กับภรรยาเสมอ ดังที่เขากล่าวซ้ำอีกครั้งหนึ่งเมื่อเขาพยายามมา ขอคืนดีกับเธอซึ่งมีข้อความว่า

เอาละ! ถ้าคุณจะไปเพราะผมเหยียบเข้าบ้าน ผมก็จะไม่มาอีก... ที่ผมมานี้ก็เพราะ คิดว่ายังไม่สายเกินไปที่เราจะเริ่มต้นใหม่... แต่ถ้าคุณเห็นว่าสายเกินไปแล้ว ผมก็ถือว่าเป็นคำพิพากษาโดย เต็ดขาดระหว่างเรา ความจริง... ถึงแม้ผมจะไปกับผู้หญิง คนไหน ร้อยแปด... แต่ผมถือว่าในชีวิตของผมนั้นเมียสุดที่รักอยู่ คนเดียวคือคุณ คุณจะเชื่อหรือไม่ก็เป็นสิทธิ์ของคุณอีกเหมือนกัน⁷⁰

ความจริงใจข้อนี้ของ ดร.อนิรุทธิ์เป็นที่รู้และเข้าใจกันโดยทั่วไป ดังจะเห็น ได้จากคำพูดที่พูดกับ ดร.วิกันดา ที่ว่า "คุณน่าจะทราบที่อยู่แล้ว ... ไม่มีใครสามารถ สบมือของอาจารย์ให้ไปอาเภอได้หรอกค่ะ นอกจากคุณ..."⁷¹ หรือคำพูดที่เค็มพูดกับ ดร.วิกันดาว่า "ดร.อนิรุทธิ์จ้อคุณถึงที่สุดแล้วนะนี่ พูดกันตามจริง เขาไปมีภรรยาใหม่ เมื่อไหร่ก็ได้ แต่เขารักคุณ... เขาเสียดายคุณ ผมรู้เขาเข้ามาเพื่อขัดขวางเจเนล"⁷²

⁶⁹ กฤษณา อโศกสิน, เมียหลวงเล่ม 1 หน้า 667

⁷⁰ กฤษณา อโศกสิน, เมียหลวง เล่ม 2, หน้า 1254.

⁷¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1173.

⁷² เรื่องเดียวกัน, หน้า 1296.

ดร.อนิรุทธิ์ เชื้อมนั้น เล่มบอกว่าตนเองทำหน้าที่ของลำมีได้ดีไม่มีข้อบกพร่องใด ๆ
 วันแต่การประพัตินอกใจ แต่เขา เชื่อว่าความดีของเขา มีมากพอที่จะหักล้างข้อบกพร่อง
 นั้นได้ ดังที่เขา มักจะพูดกับภรรยา เล่มบอกว่า "มันเป็น เรื่องธรรมดา ลำมีของมนุษย์ ของ
 ผิวเมียแทบทุกคู่ นั่นเอง คนเรานั้นต้องมีเสีย จะดีไปทุกอย่างไม่ได้ แต่ความดีของผม
 ที่จะลบล้างข้อเสีย ก็คงมีอยู่ มากพออยู่ ไม่ใช่หรือ" ⁷³ ด้วยเหตุนี้ ดร.อนิรุทธิ์ จึงมั่นใจ
 เล่มบอกว่า ดร.วิกันดา จะต้องทนเขาได้ และเธอจะอยู่โดยขาดเขาไม่ได้ ด้วย
 ความมั่นใจและนิสัยถือเอาความพอใจของตัวเองเป็นที่ตั้ง ทำให้เขาชะล่าใจแสวงหา
 ความสุขตามความพอใจอย่างไม่มีขอบเขต และไม่ได้คำนึงถึงความรู้สึกของภรรยา
 จนกระทั่งภรรยาขอแยกกันอยู่ และขอหย่าในที่สุด ซึ่ง ดร.อนิรุทธิ์ยอมทำตามคำ
 ขอร้องของภรรยา เพราะนอกจากเขาจะมั่นใจว่าภร่ายังคงต้องการเขาแล้ว
 เขายังต้องการพิสูจน์ให้ภรรยาเห็นว่า แม้จะหย่ากันแล้ว เขาก็ไม่เห็นใครมีค่า
 พอที่จะแทนที่เธอได้ ประกอบกับอยากทดสอบใจตนเองว่า เสียตายภร่ายามากแค่ไหน
 และต้องการให้ภรรยา รู้ซึ่งว่า ผู้หญิงตัวคนเดียว นั้นว่า เหง้ามากเพียงใด เพื่อให้เห็น
 คุณค่าของเขา ยิ่งขึ้น ดังนั้นแม้จะหย่ากันแล้ว ดร.อนิรุทธิ์ก็ยังคงติดตามข่าวคราวของ
 ภรรยาอยู่ตลอดเวลา เมื่อเห็นว่า เจนจบเข้ามาสนิทสนมกับภร่ายามากเกินไป และ
 ตนเองก็เริ่มเบื่อหน่ายการใช้ชีวิตแบบหนุ่มเจ้าสำราญบ้างแล้ว เขาจึงตัดสินใจขอคืนดี
 กับภรรยาอีกครั้งหนึ่ง เพื่อกัน เจนจบออกไป และคิดจะปรับปรุงตัว เพื่อเริ่มต้นใหม่กับ
 ภรรยาอย่างจริงจัง

ดร.อนิรุทธิ์ เป็นตัวละครที่ผู้เขียนสร้างขึ้น เพื่อเป็นตัวแทนของลำมีที่สร้าง
 ปัญหาด้วยการประพัตินอกใจภรรยาอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ที่ภรรยาทนได้ยาก
 แต่ด้วยคุณสมบัติ และองค์ประกอบในการใช้ชีวิตคู่ อีกหลายประการที่เขามีให้ภรรยาอย่าง
 ไม่บกพร่อง ภรรยาจึงต้องใช้ศิลปะในการดำรงชีวิตมาแก้ปัญหาในการแก้ปัญหาที่เขาสร้างขึ้น
 เพื่อประคับประคองชีวิตครอบครัว ไว้ในสภาพที่จิตใจตนเอง ไม่บอบช้ำนัก

⁷³ กฤษณา อโศกสิน, เมียหลวง เล่ม 1, หน้า 668.

จากโครงเรื่องของเมียบหลวง จะพบว่า ดร.อนิรุทธิ์ ผู้หลงใหลเล่นไพ่ของตนเอง มีความมัวเมาอยู่กับกามราคะ ปลอ่ยให้กิเลสตัณหาเข้าครอบงำจิตใจ มีความสัมพันธ์อันผู้ล้าวกกับผู้หญิงไม่เลือกหน้า ไม่ว่าจะเป็น ล่าวเล่ห์พี่ คนเลี้ยงลูก แม่ม่าย เป็นต้น ก่อให้เกิดวิบากกับตนเอง คือ อรวิหาร์ อาละวาดสร้างวาทะเตือนให้ผู้อื่น การฆ่าตัวตายของนุติ ผู้หลงรัก ดร.อนิรุทธิ์ อย่างจริงจัง ทั้งสองเป็นผลกระทบอันเนื่องมาจากความรุ่มมากในกิเลสตัณหาของ ดร.อนิรุทธิ์ ที่เป็นรูปธรรม คือ เป็นการกระทำที่มองเห็นได้ นอกจากนี้ผลกระทบที่ส่งผลมายังผู้เป็นเมียบหลวงตลอดเวลา ตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง ก็คือ ดร.อนิรุทธิ์ ไม่สามารถระครองชีวิตครอบครัวอย่างเป็นสุขได้ และความภาคภูมิใจในตัวเองได้หมดสิ้นลง เพราะไม่สามารถจะยึดอุคกรรยาไว้กับตนได้

ความเชื่อเรื่องกรรมนี้ ปรากฏอยู่ในความคิดของตัวละครเอก คือ เมียบหลวง ดร.วิกันดา มีความเห็นว่าความผันแปรของชีวิตสมรสของเธอ ก็เนื่องมาจากความเป็นอนิจจังของชีวิต ทุกสิ่งทุกอย่างหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปตามวงล้อของกรรม ดังจะพบความคิดเหล่านี้จากคำพูดของ ดร.วิกันดา ว่า

ฉันเห็นว่าชีวิตนี้เหมือนเจอนาถนักร สัตว์โลกทั้งหลาย ที่เวียนว่ายในทะเลแห่งกรรม ต่างก็มีความเตือนร้อนทรมานต่าง ๆ นา ๆ สิ่งที่เราคิดว่า เป็นเหตุ หรือเป็นผลเหล่านั้นได้ถ่องแท้⁷⁴

และ

มันเป็นบทเรียนที่แสนจะมีค่าและความหมายว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ ไม่มีสิ่งใดหยุดนิ่งอย่างเที่ยงแท้แน่นอน มันเคลื่อนที่เปลี่ยนแปลง ผันผวนไปตามวงล้อแห่งกรรม⁷⁵

และ

เสียงของฉันสิ้น... ราวกับละลอกคลื่นยามถูกลมแรง ขอบตาร้อนผ่าวขึ้นมาอีกวาระหนึ่ง เมื่อหวนนึกถึงอดีต อันหอมหวานที่ร่วงลงไปแล้วตามกฎ

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 462.

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 925.

แห่งกรรม เหมือนดอกไม้ที่เริ่มผลิจนกลายเป็นดอกตูม...บาน...แล้วก็หลุดร่วงลงดินที่ละกลีบส่วงกลีบ ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นเช่นนั้น เจริญที่สุดเมื่อใด นั่นคือ เครื่องหมายแห่งการเริ่มต้นของความเสื่อมอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น ธรรมชาติไม่เคยยินยอมให้ผู้ใดลุ่มนาน หรือทุกชั่ววินาทีเป็นอันขาด

จะเห็นได้ว่า ความเชื่อเรื่องกรรมที่ปรากฏในเรื่อง เมียบลวง เป็นความเชื่อที่แตกต่างจากเรื่อง บาปสลาย เรือมนุษย์ และ น้ำเขาชะทราย เพราะในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวนั้น มีความเชื่อว่า ปัญหาที่เกิดขึ้น มีสาเหตุมาจากกิเลสตัณหา ทำให้เกิดกรรม และวิบากกรรมตามมา แต่ในเรื่อง เมียบลวง กฤษณา อโศกสิน แสดงความเชื่อเรื่องกรรมว่าปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งหมด นอกจากจะมีสาเหตุจากตัณหาราคะของ ดร.อนิรุทธิ์ แล้ว ยังมีผลสืบเนื่องมาจากกรรมรวมกับความเป็นอนิจจังของโลกมนุษย์ด้วย จะเห็นได้จากการเปิดเรื่อง ซึ่งบรรยายไว้ว่า

การแต่งงานซึ่งมีความหมายยิ่งใหญ่คล้ายกับได้เปิดโลกอีกโลกหนึ่ง โลกแห่งความลึกลับ ซึ่งเคล้าระคนด้วยทุกข์สุขและซึ้งดำให้แลเห็นกฎแห่งกรรม เจาะจงให้รู้ว่าชีวิตนี้เป็นอนิจจังโดยแท้ ผู้ใดก็ตามที่ยอมรับความเป็นอนิจจังของชีวิต และตั้งสติได้กับความผันผวนแปรไม่ว่าในทางประเสริฐหรือวิบัติ คนผู้นั้นเป็นผู้ฉลาด เป็นผู้ได้รับความสำเร็จอย่าง ซึ่งไม่มีสิ่งใดเทียบเท่า

จากคำบรรยายข้างต้น ทำให้เห็นว่า กฤษณา อโศกสิน มีความเชื่อในเรื่องความเป็นอนิจจังว่า เหตุการณ์ในชีวิตมนุษย์นั้น ไม่มีอะไรคงที่แน่นอน ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา มีเกิดมีดับ เช่นเดียวกับวงล้อของกรรมที่ประกอบด้วย วัฏฏะ 3 คือ กิเลส กรรม วิบาก วนเวียนไปไม่มีที่สิ้นสุด

จะเห็นได้ว่าการที่ ดร.อนิรุทธิ์ เป็นผู้มีวิมวเมมาในกามคุณ ปลอยตัวให้ตกเป็นทาสของกิเลสตัณหา สร้างวิบากกรรมให้กับภรรยาและครอบครัว ดร.วิกันดาต้องขมขื่นต่อสภาพความเจ้าชู้ของ ดร.อนิรุทธิ์ ในเรื่อง เมียบลวง ดร.วิกันดา เป็นผู้รับวิบากกรรมทางใจ

⁷⁶ กฤษณา อโศกสิน, เมียบลวง เล่ม 2, หน้า 1251.

⁷⁷ กฤษณา อโศกสิน, เมียบลวง เล่ม 1, หน้า 1-2.

อย่างมากมาย ซึ่งมิได้เกิดจากการกระทำในชาตน์ แต่มีสิ่งหนึ่งที่ยังมองไม่เห็น แต่ในทางพุทธคำสอนนั้นเป็นได้อย่างยิ่ง คือกรรมเก่า กุศฺมฺหา อโศกฺลินมิได้กล่าวถึงผลที่ลูกจะได้รับจากการกระทำ(กรรม)ของผู้เป็นพ่อ ทั้งนี้เพราะ กุศฺมฺหา อโศกฺลิน ต้องการเน้นความรู้สึกขมขื่นของผู้เป็นภรรยา เมื่อตกอยู่ในสภาพเช่นเดียวกับ ดร.วิกันดา จากตัวอย่างข้างต้นนี้ทำให้เห็นว่า เมื่อกิเลสตัณหาครอบงำจิตใจของผู้ใด ย่อมทำให้เกิดกรรมและวิบาก ตามมาเป็นวัฏฏะ 3 อย่างไม่มีที่สิ้นสุด

เรื่อง ถนนสายเล่นน้ำ ปัญหาที่เล่นนอเกิดจากความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับสังคม ซึ่งส่งผลให้เกิดความขัดแย้งภายในจิตใจของตัวละครตั้งรายละเอียดต่อไปนี้

มูล หรือ คิขร โปศาลลิต นักศึกษาแพทย์สัตยาทำแท้งให้ผู้อื่นกล่าวตายในบ้านเช่าแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานครเมื่อ 19 ปีก่อน การกระทำของมูล เป็นการกระทำโดยประมาท มูลหนีหายไประหว่างสงคฺมกรงเทพทังอนาคตไปอย่างน่าเสียดายเพื่อหลบหนีจนกว่าจะครบอายุความในขณะนั้นเหลือเวลาอีกเพียง 1 ปี เท่านั้น การกระทำของมูลแม้จะไม่มีเจตนาก็ตาม แต่เป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายนับว่าเป็นความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับสังคม ซึ่งส่งผลให้เกิดความขัดแย้งภายในจิตใจของตัวละครในเวลาต่อมา มูลไม่มีความลู่ขยับตั้งแต่วันเกิดเหตุ แม้ว่ามูลจะหลบซ่อนตัวอยู่ในป่า ในที่ ๆ ไม่มีใครรู้จักก็ตาม เขาใช้ชีวิตอย่างหลบ ๆ ซ่อน ๆ มาเป็นเวลา 19 ปี ความล่งบลู่ของป่าเขาลำเนาไพรช่วยดับความทุกข์ของมูลไม่ได้ เพราะมูลหนีความรู้สึกในจิตใจของตัวเองไม่ได้ มูลคิดถึงแต่อดีตของตัวเองอยู่ตลอดเวลา อดีตที่ครั้งหนึ่งเขาเคยทำ ความผิดฐานฆ่าคนตายโดยประมาท กุศฺมฺหา อโศกฺลิน บรรยายความรู้สึกของมูลที่ต้องต่อสู้กับสำนึกฝ่ายดีของตนเองได้นำเห็นใจมาก มูลต้องต่อสู้กับความขัดแย้งภายในจิตใจ

เรื่อง ถนนสายเล่นน้ำ จากโครงเรื่องของนวนิยายเรื่องถนนสายเล่นน้ำ ทำให้เห็นว่า กิเลสตัณหาหรืออารมณ์ใครั้น เกิดขึ้นง่ายต่บง่าย ไม่สร้างยั่งยืน ถ้ามัวติดข้องอยู่กับมันแล้ว จะทำให้ชีวิตหาความล่งบลู่ไม่ได้เลย กุศฺมฺหา อโศกฺลิน ย้าแนวคิดนี้ตลอดทั้งเรื่อง ดังปรากฏเป็นระยะ ๆ ดังนี้คือ

ก็อารมณ์ไคร่นั้น เกิดง่ายแต่ก็ดับง่าย หากความสัจยังขึ้นแต่อย่างใดไม่ได้เลย
แม้ว่ามันจะเกิดติดต่อกันไปเป็นช่วง ๆ เหมือนการกินข้าวก็ตามที่

หิวแล้วอิ่ม อิ่มแล้วหิวเป็นวิสัยปกติของกามารมณ์
แต่เช่นมีปัญหา หรือมีดวงความคิดอันรุ่งเรืองกว่านั้น ต้องการสิ่งอื่นอีกมาก
มายสำหรับเป็นอาหารแก่ชีวิต เมื่อได้ตระหนักว่าสิ่งที่ตนมี ให้ตนได้แค่เลื่อม
อย่างฉาบฉวย นานไปดวงจิตก็เกิดความระอา เอื่อม
มูลรู้สึกตัวว่าเป็นเช่นนั้น⁷⁸

แนวคิดนี้ได้ถูกย้ำอีกครั้งหนึ่ง ขณะที่วาริช และวชิตา พามูลหนีให้รอดพ้นจากเงื้อมมือของ
คุณแก้ว ดังปรากฏในคำบรรยายว่า

ตลอดเวลาสิบเก้าปีที่เขาหนีต้นตันโทษภัยทั้งปวง มูลยึดเอาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้
เป็นสรณะ แทนบุคคลหรือความรู้ หรือแม้แต่ความชื่นชมใด ๆ ในชีวิต

เมื่อก่อนเขาเคยเป็นเด็กหนุ่มสมัยใหม่ ยึดตนเองเป็นที่พึ่ง ห่างพระ ห่างธรรม
แต่มาสมัยนี้เขากลับเข้าใกล้ฮิตพระ ใกล้ฮิตธรรม โดยที่ตัวเขาเองไม่ทันตั้งใจ และ
และไม่ทันรู้สึกตัว

เขาใกล้ฮิตธรรม ทั้ง ๆ ที่เขาเป็นผู้ร้ายฆ่าคนตาย!
มูลจึงรู้ว่า ความดีหรือความชั่วนั้น มาหาบุคคลโดยมิได้เลือกกาละเทศะ
หรือสถานที่

ตราบที่บุคคลนั้น มีศรัทธาเลื่อมใส และถึงพร้อมที่จะรับธรรม
สิบเก้าปีแห่งความทุกข์ยาก ธรรมขัดเกลาเขาโดยไม่รู้สึกล...ยามที่เขา
ซุกกายอยู่กลางป่าสัก...ป่ายาง...และป่าเบญจพรรณ ความงามและความ
สงบของธรรมชาติได้ชี้ชวนให้เขาแลเห็นอนิจจังในชีวิตก็เล็ดต้อยหาที่เขา เคย

⁷⁸ ฤกษ์ อโศกสิน, ถนนสายเล่นน้ำ (กรุงเทพมหานคร: ประพันธ์สำนัก, 2514), หน้า 130.

เราร้อนตะเกียงตะกาย เป็นเพียงเงามือฉาบฉวยที่จ้องจะจูดลากเขา หรือมนุษย์อื่นใดที่ใจอ่อนให้ตกหลุมพรางของมัน ถนนแห่งความรักระหว่าง เขากับบอริส เมื่อมองดูอย่างเฉิน ๆ ดูเต็มอ้อมไปด้วยความสุข การเที่ยวเตร่ การโหลมเล้าเอาใจซึ่งกันและกัน แต่เมื่อเขาและหล่อนตื่นรนควาไขว่และ ฉกฉวยเอาความสุขอันโอกาสอื่น ๆ มาเป็นของตน และฉวยพลาด สิ่งที่ได้รับ แทนความสุข คือความทุกข์และมหันตโทษอันทำให้หล่อนสูญชีพ และตัวเขามี แต่รอยต่างพร้อยไพศาล จนถึงปัจจุบัน มิได้หลุดจากปลักของมันไปได้เลย แม้จะรู้สึกว่ามันสิ้นสุดของมันใกล้เข้ามา และเข้ามาแต่จนแล้วจนรอดก็ยังไปไม่ถึงเส้นกันพรมแดนของมันได้สักที นี่กระมังที่เขาเรียกว่าความทรมาน⁷⁹

และในตอนที่มีลคิดว่าตัวเขาเองมิใช่คนดี ๆ เช่นเดียวกับคนทั้งหลาย มุลยอมรับว่าเป็น เช่นนี้ เพราะมุลปล่อยให้ตนเองตกเป็นทาสของกิเลสตัณหา ดังที่กฤษณา อโศกสิน บรรยาย ความรู้สึกของมุลไว้ว่า

มุลรู้สึกว่าขอบตาร้อนผ่าวเมื่อคิด... ขุมรึก ในชีวิตนั้นไม่จำเป็นต้องพบ เมื่อวายชีพเลย แม้มีชีพอยู่ มีลมหายใจเดินได้ รู้สึกได้ก็สามารถพบรึกขุมนั้น ได้ทุกเมื่อ

หากว่า ปล่อยให้ ความรัก โลก โกรธ หลง พรั่งพรูกันเข้ามาเป็นนาย⁸⁰

เมื่อมุลพบกับพระรุดงค้องค์หนึ่ง หลังจากสนทนากันแล้ว มุลได้คิดและตั้งใจจะหันหลังให้กับ กิเลสตัณหา โดยการบวช แนวคิดดังกล่าวจะปรากฏในบทสนทนา กฤษณา อโศกสิน ให้ พระรุดงค้องค์นั้นเป็นกระบอกเสียงของผู้แต่ง เพื่อที่จะเป็นแนวคิดดังกล่าวจะเห็นได้จาก บทสนทนาที่ว่า

แน่ครับ เขาพูดแล้วก็มลงกราบอีก ขอให้กระผมได้บวชเถิด พระคุณเจ้า...
กระผมทนทุกข์ทรมานแสนสาหัสมามากแล้ว จิตใจจะได้สงบเสียที

⁷⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 34

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 76

ท่านมองดูเขาอีกครั้งหนึ่ง... และพยักหน้าเฉย ๆ
สัตว์โลกทั้งปวง เวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสารเหมือนกัน มีทุกข์ไม่ยิ่งหย่อน
 กว่ากันเลย อาตมาเข้าใจโดยไม่ต้องอธิบาย เอาเถอะอีกประเดี๋ยว
 ฉันทันเข้าแล้วเราจะไปด้วยกัน ⁸¹

และ

ความรักบางประเภทเป็นสิ่งที่ไม่ตาย เช่น ความรักของบิดามารดา
 เป็นมงคลอันสูง และเป็นแรงช่วยของมนุษย์ทุกสรรพทุกนาม แต่ความรักบาง
 ประเภท ก็สามารถจางความดีงามให้กลายเป็นความปราศรัยไปได้ เช่น
 ความรักฉันทู้ซ่าว เป็นต้น อาตมาเคยพบความแตกดับจากความรักประเภท
 หลังถึงสามคราว เป็นเหตุให้ เปื้อนหน้ายโลภกียวิสัย ยิ่งยวด อาตมาอ่อนแอ
 เลยต้องหนีเพศฆราวาส ตัดช่องน้อยเอาแต่พ่อตัว ⁸²

และ

ตามใจ อาตมาไม่ขัดข้องอะไร พระยอมเป็นที่พึ่งของสัตว์โลก พิจารณาตาม
 เรื่องราวของเธอแล้ว มันเป็นความผิดพลาดเท่านั้นเอง ความผิดพลาดที่ต้อง
 การอภัยโทษ และแก้ตัว อาตมาเข้าใจดีที่สุด คุณไม่ได้ตั้งใจทำให้เธอตาย
 มันเป็นเพียงเคราะห์กรรมซ้ำเติม... หรือถ้าจะคิดในอีกแง่ก็คือคุณต้อง รับกรรม
 จากการทำลายชีวิตสายโลหิตของตนเอง... ก็ได้ ⁸³

ในตอนจบของเรื่อง กฤษณา อโศกสิน สามารถคลี่คลายเรื่องให้ลัดคล่องกับแนวคิด
 ของเรื่อง โดยกำหนดให้มูลตัดสินใจตามพระรุดงค้องคัมโปตลอดชีวิต และหันหลังให้
 โลภกียลุอย่างสิ้นเชิง ดังคำบรรยายว่า

เมื่อเข้าเขตป่า เริ่มมีแต่เงาร่ม มีดงกล้วยหนาทึบ อยู่เชิงป่ามีไผ่สีเหลืองลอม
 เรียงรายกันอยู่ราวกับม่านใหญ่

⁸¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 329.

⁸² เรื่องเดียวกัน, หน้า 334.

⁸³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 340.

มูรูสึกว่า เขากำลังเดินทางเข้ามาสู่ดินแดนแห่งสันติสุข
มันเป็นทางตรงกันข้ามกับถนนที่เขาเคยเดินมาแล้วโดยสิ้นเชิง ถนนสายนี้
ปราศจากความแรงร้อนใด ๆ ของความรัก ความโกรธ ความหลง หรือ
ความอาฆาตพยาบาท อีกนานสักเท่าใด กว่าเขาจะหลุดพ้นยี่สิบปี เขามีได้
จดจำอีกต่อไป เขารู้แต่ว่า บัดนี้ เขาได้วางความทรงจำทั้งหมด มโนภาพที่
เคยหลอนหลอกและทุกสิ่งทั้งหลายไว้ ณ จุดจุดหนึ่งตรงปลายถนนที่เขาได้เดิน
มาแล้ว⁸⁴

ในเรื่อง ถนนสายเล่นหา กฤษณา อโศกสิน ชี้ให้เห็นว่า การที่มูลูปล่อยให้ตน
เองตกเป็นทาสของตัณหาทำให้มูลูต้องเสียใจว่าแท้จริงแล้วกับอริศรตี คู่รักสาว ยังผลให้อริศรตีถึงกับ
เสียชีวิต มูลูต้องรับวิบากในครั้งนี้ ด้วยการหลบซ่อนถึงอยู่เป็นเวลาถึง 19 ปี
ในเรื่อง ถนนสายเล่นหา วิบากกรรมที่เกิดขึ้นกับตัวละครเอก เป็นวิบากกรรมที่สนองโดย
ทางตรงแก่ตัวผู้กระทำความชั่วเอง แต่เป็นวิบากกรรมที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของตัวละคร
จะเห็นได้ว่า กฤษณา อโศกสิน เห็นด้วยกับการลงโทษทางจิตใจ เพราะมูลูเป็นคนที่มี
ระดับจิตใจสูงพอสมควร ฉะนั้นมโนธรรมจะคอยลงโทษเขาเอง การลงโทษทางใจเป็นสิ่งที่
ดีที่สุดที่สุด เพราะกฤษณา อโศกสิน มีความเชื่อว่าสวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ ดังปรากฏ
ในคำบรรยายและบทสนทนาต่อไปนี้

ยี่สิบปีที่เขาเร่ร่อนไป ต้องหลบลี้หนีกฎหมาย มีชีวิตอยู่อย่างเป็นเกียรติเป็นศรี
แก่ตนเองไม่ได้ฉันท์ ฌมก็ถือว่าถูกลงโทษหนักแล้ว กอบรนาให้เหตุผล คีร พาคาล
ลือลือ ไม่ใช่ผู้ร้ายโดยสันดานดอกอะน่า ก็คือ เพราะระหว่างการหนี เขาก็ไม่ได้
ทำความผิดเพิ่มขึ้นอีกเลย เขาสำปสูญไปแล้ว ฌมเรียกการสำปสูญว่า นรก หรือ
ตระวาง เขาหลงติดตระวางทางใจ ตกนรกทางใจโดยกฎหมายไม่จำเป็นต้องตั้งเอา
ตัวมาลงโทษก็ได้ น้ำ ก็คือต้องคิดถึงข้อนี้ด้วยนะอะว่าคนบางคนไม่ต้องมีใครลงโทษ
หรอก จิตใจเขาละเอียดอ่อนจนมโนธรรมก็สามารถลงโทษเขาได้หากว่าเขาผิด
พลาดไปเพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์

⁸⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 327.

และ

วาริษพยักหน้าทันที

ผมไม่มีทางจะโยนเขาเข้าคุกได้อีกหรอกอะ น้าลมกั เราไม่ใช่คนป่า และ
อีกอย่าง ผมรู้ว่าคนในคุกตั้งมากมายก่ายกอง เป็นผู้บริสุทธิ์ แล้วก็คนนอกคุก
อีกมากมายเหมือนกันที่เป็นคนทุจริต มูลไม่ใช่ผู้ร้ายโดยสันดานข้อนี้เป็นของแน่
เขาตกนรกทั้งเป็นตลอดเวลา มิน่าล่ะ... ผมถึงได้รู้สึกว่าเขาไม่ปกติเท่าไรหรอก
ตัวสั้นอะไรขึ้นมาเลย ๆ

และ

อาตมาไม่คิด อาตมารู้ได้ด้วยใจของอาตมาเองว่า เรอนั้นชำระใจของเธอ
ได้เองเป็นอย่างดีแล้ว ไม่จำเป็นต้องตอบ อาตมาเพียงแต่เป็นผู้ช่วยเหลือให้
เธอเดินไปตามทางที่เธอรู้และเข้าใจเท่านั้น อาตมาไม่ได้ยึดเอากฎเกณฑ์ข้ออื่น
เป็นการตัดสินความผิด หากแต่ยึดถือเอาการปฏิบัติตามของผู้นั้นเป็นเครื่องตัดสิน
บุคคลผู้รู้สึกผิด... ไม่จำเป็นต้องถูกลงโทษ

ความเชื่อเรื่องกรรมที่ปรากฏในเรื่อง ถนนสายเส้นห้า เป็นความเชื่อใน
ลักษณะที่ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว มูลต้องรับวิบาก อันเนื่องมาจากการทำลายสายโลหิต
ที่จะถือกำเนิดขึ้นมา โดยการต่อสู้กับมโนธรรมของตนเอง ในตอนจบของเรื่องต่างจาก
นวนิยาย 4 เรื่องที่ผ่านมา ถนนสายเส้นห้า จบโดยให้ตัวละครเอกเลือกที่จะดับกิเลส ไม่
ข้องเกี่ยวกับ วัฏสงสารอีกต่อไป

จากการศึกษาวิเคราะห์ การนำเสนอพุทธปรัชญา เรื่องกรรมในนวนิยาย 5 เรื่อง
ของ กฤษณา อโศกสิน อาจสรุปลักษณะได้ดังต่อไปนี้

1. กฤษณา อโศกสิน เชื่อว่ากิเลสเป็นบ่อเกิดแห่งกรรม และวิบาก
ดังจะพบได้จากแนวคิดหลักของนวนิยายทั้ง 5 เรื่อง คือ บาปสลาย เรียมมนุษย์
น้ำเข้าะทราย เมียหลวง และ ถนนสายเส้นห้า

2. กฤษณา อโศกสิน มีความเชื่อในกฎแห่งกรรมไปในแนวทางเดียวกัน
ทุกเรื่อง กล่าวคือ การทำดีได้ดี การทำชั่วได้ชั่ว จะแตกต่างกันก็ตรงที่วิบากซึ่งแบ่ง
ออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

2.1 วิชาที่เกิดขึ้นกับผู้กระทำกรรมเอง (ผลทางตรง) ส่วนมากจะเป็น วิชาที่มีผลกระทบต่อจิตใจตัวละคร ซึ่งจะปรากฏในนวนิยายทั้ง 5 เรื่อง แต่เรื่องที่ได้เห็นได้เด่นชัดที่สุดก็คือ เรื่องถนนสายเล่นน้ำ ดังจะเห็นได้จาก มโนธรรมนี่คอยรบกวนอยู่เสมอ

2.2 วิชากรรมซึ่งเกิดขึ้นกับตัวละครอื่นที่มีความสัมพันธ์กับตัวละคร ผู้ซึ่งเป็นผู้กระทำกรรมนั้น (ผลทางอ้อม) ตัวอย่างเช่น การกระทำกรรมชั่วของพ่อแม่ อาจส่งผลไปยังลูกหลานได้ กฤษณา อโศกสิน มักจะดำเนินเรื่องให้ตัวละครได้รับวิชากรรม ทางอ้อมมากกว่าทางตรง เพราะว่าช่วงระยะเวลาการนำเสนอนวนิยายแต่ละเรื่อง เป็นเพียงช่วงระยะเวลาสั้น ๆ เท่านั้น กรรมไม่มีโอกาสที่จะสนองทางตรงได้ จะพบได้จาก นวนิยายเรื่อง บาปสลาย กล่าวคือ เยาวนุช ต้องประสบอุบัติเหตุ เนื่องจากแอบไต่บันไดตามารดามีปากเสียงกัน เยาวนุชน้อยใจบิดาที่แบ่งปันความรักไปให้หญิงอื่นที่ไม่ใช่มารดาของตน

เรื่อง เรือมนุษย์ พิมพรสแอบสกลอบได้เสียกับชัยพรจนตั้งครรภ์ขึ้นมา และชัยพร กลายเป็นเด็กมีปัญหาสร้างความสะดวกร้อนไม่มีที่สิ้นสุด มีสาเหตุมาจากการขาดความรัก ความอบอุ่น จากบิดามารดา ซึ่งปล่อยให้ทะเลาะตบตีเข้าครอบงำจิตใจ

จากตัวอย่างข้างต้นในนวนิยาย เรื่อง บาปสลาย และ เรือมนุษย์ จะเห็นได้ว่าการส่งผลของกรรมหรือที่เรียกว่าวิชากรรม มีลักษณะซ้อนกันอยู่อีกชั้นหนึ่ง คือ การที่พ่อแม่ ก่อกรรมขึ้น ทำให้ได้รับวิชา คือ ครอบครัวยุติการขาดความสงบสุข ซึ่งก่อให้เกิดความทุกข์ แต่ผู้ประกอบกรรมและการที่ล่มสลายในครอบครัวยังมีส่วนได้รับวิชาด้วยนี้พุทธคำสั่งนาถือว่าเป็น วิชา(กรรมเก่า) ของตัวเขาเองด้วย

3. กฤษณา อโศกสิน มีความเชื่อเกี่ยวกับกรรมเก่า เหตุการณ์ในชีวิตส่วนหนึ่ง ที่พบมาจากกรรมเก่า แต่กฤษณาให้ความสำคัญแก่กรรมปัจจุบันมากกว่า กล่าวคือกรรมเก่า ก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ แต่กรรมปัจจุบันมีอิทธิพลอยู่เหนือกรรมเก่า

4. พุทธปรัชญาเรื่องกรรมในนวนิยายของกฤษณา อโศกสิน เป็น พุทธปรัชญา ในระดับชาวบ้าน กล่าวคือมีความเชื่อในเรื่องชาติหน้า และตัวละครสำคัญในนวนิยาย 5 เรื่อง เลือกที่จะเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสาร มากกว่ามุ่งจะดับกิเลส ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่า

นวนิยายของ กฤษณา อโศกสิน เป็นนวนิยายเล่มจริง ฉะนั้นตัวละครจึงต้องเป็นตัวละครที่แลดู
ความเป็นปुरुชนได้อย่างเต็มที่ ยกเว้นนวนิยายเรื่อง ถนนสายเล่นหมา ซึ่งตัวละครเอกมุ่งหวัง
ที่จะไปให้พ้นจากโลกก็ยวสย หันหลังให้กับกิเลสตัณหาอย่างสิ้นเชิง ซึ่งเป็นการชี้ทางออกที่ดีที่สุด
กล่าวคือ การรับวิบากและการตัดกรรมชั่วอันจะก่อเป็นวิบากใหม่ในสังขณะลูกโซ่ของวิฏฐะ ทั้ง
3 อย่างไม่มีที่สิ้นสุด

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย